

Papp Tibor

kék rugó

kifutna **k** az éhes egerek
dar**á**zsszavakkal csípem füleidet

ez az én **v**ág**á**nyom
az meg a tied **d**

halként menekül tőlem a kezed
vihart jó**o**n**n**ak az előjelek

kalapos szavak kís**é**rik jöttömet
szavaim rugója acé**l**-származék

hiccelt hártýája kék él-e **a** szemed
virá**g**ba borulnak a vár**o**si terek

veled és **n**élküle **d**

Ekszpanzió XX. az Akácfa utcában

2008. június 18-án, 16.30-kor Budapesten a Magyar Műhely Galériában Németh Péter Mikola kezébe vett egy fejszét, és a kiállítás-megnyitó kezdetére az ott előkészített farönkök felvágásával adta meg a jelet. Ezzel a megnyitón szokatlan gesztussal Bohár András egykori akcióját idézte fel, aki a 2001-es Ekszpanzió a ipolytarnóci állomáson favágással fejezte be Heidegger *Bevezetés a metafizikába* című könyvéről szóló értekezését. Kezdetét vette a Galéria történetének leghosszabb vernisszáza. Heindrich Roland és Fazekas László, Németh Péter Mikola és Németh Zsófia Nóra verskoncertje után Wehner Tibor mondta el megnyitó szavait egy, szerinte meg nem nyitható kiállításról. Az Ekszpanzió történetének végtelen sokszínűségét, a művészeti ágak, műfajok, művek kavalkádszerű egymásmellettségét emelte ki és azt, hogy „az Expanzió húszéves története immár különös és rejtett magyar művészettörténet, amelynek művei és rekvizitumai összegyűjtésre, rekonstrukcióra, feldolgozásra, dokumentálásra várnak.”

A kiállítás létrehozói mégis megkísérelték a lehetetlent. Eredeti művekkel, fotódokumentációkkal, szövegek felnagyításával, filmvetítéssel idézték fel a stációkat, ahogyan Vácra, a Görög templomból Hétfévi Expanzió címmel 1989-ben elindult ez az összművészeti fesztivál, és hosszas vándorlás, átalakulás, megújulás után eljutott az Akácfa utcába. Úgy is mondhatjuk, az expanziós terjeszkedés elérte Budapestet, de ennek ellenére az esemény expedíciós jellege továbbra is megmaradt.

Ez a kiállítás semmiképp sem lezárni akarta az elmúlt húsz évet, minden ott bemutatott műalkotásban, dokumentumban, elhangzott zenében, szövegben benne rejtett a folytatás ígérete. Erre biztatott minden résztvevőt Szabados György zeneszerző is, aki elmondta, miért vállalt közösséget már a kezdeti időktől ezzel a mozgalommal. Legfontosabbnak azt az emberi minőséget tartja, mely minden alkotást belülről hitelesít, az Expanziók, Ekszpanziók szellemiségét a meg nem alkuvó progresszió, az őszinteség hatja át, és ez számára művészi és morálisan is felvállalható, támogatásra méltó. Szabados mester megnyitó beszédének egy fatuskó kettévágásával adott nyomatékokot.

Az már kétszeresen megnyitott kiállítás következő eseményei az Ekszpanziók állandó részvevőinek számító performerek előadásai voltak. Dóra Attila, Dénes Imre, Ladik Katalin, Kovács István és az Opál színház performanszai teremtettek valódi ekszpanziós hangulatot, melynek lényege, hogy új művek születhessenek, melyek csak ott és csak akkor jöhettek létre. A KALAHÁRI Együttes záró koncertjére elcsendesedtek a galéria falai, a kiállítás tárgyai még egy hónapig emlékeztettek az egyszeri, megismételhetetlen estére.

A folytatás, az Ekszpanzió XX, „VISSZASEJTÉSÍ” hívó szóval a Dunakanyar legszebb helyein, Verőcén, Kismaroson, Visegrádon augusztus 29–30–31-én sokat ígér.

A kísérlet folytatódik. A „visszasejtés” után reméljük az újjászületést.

Köpöczi Rózsa

Molnár V. József

Pünkösöd

A régi ember hitte, hogy a téridő csillagnyi másságában egyazon Ige működik; a kerek világban a teremtő és törvényt adó Isten örökkön időszerű, mindig ugyanaz és mégis mindig más akarata érvényesül. E létet szabályozó akaratot számára az évkör ünnepei közvetítették: Urunk Jézus, Boldogasszony, a szentek és az angyalok képi beszéde.

A kereszténység előtt, amikor még a csillagok istenségek voltak, azok ünnepet, rítust, mítoszt teremtő erejét fiktív alakok mondták, mesélték képi nyelven. A teremtő és igazító fényt, a Napot – például –, annak változást és átváltozást hordozó kedvét a hinduknál Pongol, a perzsáknál Mithras, az egyiptomiaknál Ozirisz, a rómaiaknál Szaturnusz, a germánoknál Freya mesélte el. Krisztussal a törvény a Földre született, az Atya fiában az Ige öltött testet. Népünknek az egyszer megszületőt, aki érettünk áldozta életét, minden esztendőben újra meg újra elhozza a Nap. Jézus életet adó, mindenszerető fényességét hozza a téli napfordulat. Húsvéton a feltámadó Megváltó, aki mindeneknek új életet ad – a tavaszi napéjegyenlőségen a diadalútjára lépő égi vándor. Az áldozócsütörtökön a legmagasabb égi pálya közelében araszoló Nap a mennyekbe távozó üdvözítőt idézi meg; Pünkösöd hitet nevelő – növelő – nap adta eleven pirosában is Ő van jelen: a Szentlélek lángjában az Atya jobbán trónoló Krisztus „hét ajándéka” száll alá. Augusztus mindent érlelő, mező, gyümölcs s ember színét változtató verőfényében Jézus színeváltozása tündököl.

A határ, amely húsvét hajnalon a feltámadó Krisztus életet adó erejétől kap zöld-parázs új ruhát, a vetés, amely májuson – félve a fagyosszentek korai aratását – mértékkel növekedik, tövében erősödik csupán – pünkösödkor, s annak ünnepudvarán hatalmasan szökken szárba.

A Galga menti Hévízgyörkön a hajdani öregasszonyok a serdülő lányunkajukkal csíráztatták, „keltették ki” a paprika- és paradicsommagokat húsvét előtt. Öreganyák nyála-szeretete és nap szentelte víz nedvesítette a magokat rejtő vászonzacskókat a szalmazsákokban az anyának készülő fiatal életek alatt; s hetednapon, hét éjszaka – kotlósmelege – után izgatottan nézték a lányok, hogy búvik-e a csíra. A kicsírázott magokat azután cserépbe ültették, és májuson ők duggatták a palántává cseperedett növényéleteket az ágyásokba. Az ő dolguk volt az öntözés is. Vigyázva, mértékkel öntözték a türelmetlen palánták tövét: száraz ne maradjon a földjük soha, de nagyon neki ne szökkenjen a kedvük – Pongrác, Szervác, Bonifác, a három kegyetlen „ác” miatt. A nő és növény misztikus kapcsolatát a régiségben nagyon fontosnak tartották. A székelgyöldi Esztelneken például női névünnepen ültették a növényeket, hogy növekedésük áldott legyen.

Pünkösöd kapujában, áldozócsütörtökön, az Üdvözítő mennybemenetelének ünnepén minden létező, az ember lelke-kedve is elindul fölfelé. Hevesaranyos palócai úgy tudják, hogy a föld is emelkedett Jézus után, de Jézus intett: maradjon. A föld erre megállapodott és úgy maradt. Ságújfalu népe szerint így

keletkeztek a hegyek, a Karancs is, amelynek tetejére az angyalok építették a kápolnát.

Püünkösd udvarában, ünnepkerítésén belül, s csöppet túl is azon zsong, zsi-bong, szökken, szárnyal minden. Orbán – akinek ünnepe minden esztendőben püünkösd udvarába esik – zsákjából kiereszti a legyeket, útnak indítja a dongókat, s a méhek ilyenkor kezdenek el rajzani. A Paradicsom teljessége költözik a Földre, hiszen a káposzta még csak alig-palánta, s a saláta már érett fejével dicsekszik, a szőlő virágát mutatja csupán, a cseresznyefa piros gyümölcsére büszke: együtt ami lesz, s ami van!

Az érett gyümölcsöt, zöldséget a régi falu népe ilyenkor kezdte piacra hordani, s a piacon ő is, az ember: mondta, mondta... (a hévízgyörökiek szerint: a piac politika volt, meg pletykafészek is – hírek cserélődtek, meg haszon is néha). Az öröm nagy fecsegtető! Püünkösd ez mind, csakúgy, mint a vetélkedés! A határban, a kertben, az erdön „ki-ki” szálanként, gyümölcsönként, áganként több fényt akar a másiknál. A serényebb árnyékkal fékezi, fogja vissza a lomhábbat; verekedik minden hirtelen növekedő, csakúgy, mint a gyerek, a lányka, mikor serdülőkora érkezik. A lányka a legjobb pajtását kezdi csepülni mások előtt, a legényke gyakran kel birokra társával – s belül is, a lélek legmélyén, a szárba szökkenés csupa küzdelem. Püünkösdön a régi legények a falut karoló tágas legelőn bikával küzdöttek meg, szőrén ülték meg a lovat, akadályt ugratva versenyeztek, s a győztes lett a király. Néhol egyetlen napig tartott „dicsősége”, de a legtöbb helyen ő lett a legénybíró, ő szervezte a mulatságokat, mókákat egész esztendőn át, de büntetett is. A lányok királynét választottak maguk közül, s pirosrózsásan, kántálva járták végig a falut. Somogyban a királyné neve „Cucorka”, ami az adventi fonóban kendersizöszből csavarintott bábocska volt: ezt emelgették a házaknál, mondván, hogy „ekkorra kenderük legyen, mint a mi Cucorkánk!” (A kender hosszú szárú, s szaporán növvő – emlegetése is a növekedést varázsolta.) Néhol szépítő harmatot szedtek, másutt patakokban fürödtek, amelynek vizét ilyenkor a Szentlélek tüze szenteli meg.

A hitet erősítő püünkösd ünnepén mindenki tette dolgát Isten örömére – fajtája, neme, kora és szerepe szerint.

(Örökség, Válogatott tanulmányok 1994–2001, 144–145. o.)

Boga Bálint

Püünkösd

Leszállt a légből
a láthatatlan Láng.
Lobogása: lelkünk
liturgiája.
Létünk lényegének
litániája Lényedhez
leng, ó, Lord.

Petróczi Éva

Egy pünkösdi vers, 1977-ből

A koronázás pillanata

Eperrel púpozott vödörök
harangszavában
ülünk a Makárhegyen:

királyságod legelső órája ez –
csipkefabimbós koronádat
ügyetlenül próbálgatod.

TÜZES NYELVEKNEK SZÓLÁSA –

Új tudás fényében
tündöklük-vérzik
homlokod.

Pontosan

harminc esztendeje, 1977 pünkösdjén írtam ezt a verset, amely kis terjedelme ellenére változatos rétegekből áll. Középpontjában nyilvánvalóan a központi pünkösdi történés, a Szentlélek kitöltetése s a sok nyelven megszólaló Krisztus-követők közötti idegenség eltörlésének élménye, az ember és ember közti abszolút és tökéletes közelség élménye áll. Mindez belehelyezve holtig szeretett szülővárosom, Pécs földrajzi környezetébe, továbbá gyönyörű pünkösdi virágai és gyümölcsei közé. Egy nagybetűs sor erejéig helyet kap e kis versben a legpünkösdibb, ugyancsak rózsalobogású és eperillatú zene is: Kodály Zoltán világszerte énekelt-hallgatott Pünkösödölője, amelyben a szent történések éppúgy megjelennek, mint a pünkösdi királyválasztás, e sok helyütt feledésbe merült, szépséget, fiatalságot, erőt és szerelmet köszöntő népszokás. Éppen a mélyen vallásos Kodály felejthetetlen, de egyszersmind merész, mert egyszerre szentséggel és ugyanakkor nagyon is e világi érzelmekkel teli kompozíciója bátorított fel annak idején arra, hogy pünkösdi versemben helyet merészelve adni a szerelemnek is, egy olyan szerelemnek, amely a maga harminc esztendejével végül is nem bizonyult „pünkösdi királyságnak”, legalábbis időtartamát tekintve semmiképpen. Gyermekkoromban, ha a pünkösdi eseményeket ábrázoló rajzot, festményt láttam, mindig „féltettem” a tanítványokat a hatalmasra csapó, a Szentlelket kiábrázoló lángnyelvektől, s valami olyan érzésem támadt, hogy a „nyelveken szólás” Bábel átkát eltörlő adománya nem csupán nagyszerű, de félelmetes is. Ugyanilyen félelem fogja el olykor az egymás iránti elkötelezettség tekintetében megvilágosodó párokat a Teremtés kezdete óta: igen, szeretlek, igen, hozzám tartozol, hozzád tartozom, mindez azonban nem mehet végbe

olykori lemondások, olykori fájdalmak és sebek nélkül. Erre utal a vers „csipkefabimbós korona” szókapcsolata és a „tündöklük-vérzik” ellentmondásosnak tűnő igepárja is. Ha azt kérdeznék, ma, erősen középkorú asszonyemberként is vállalni tudom-e, amit egykor papírra vettem, azt kell mondanom: igen, pünkösd ünnepét ma is ugyanilyennek látom: az ígéretes és kockázatos kezdetek ünnepének, olyan kegyelmi pillanatnak, amit könnyű hiábavalóvá tenni, de amit meg lehet óvni a rátamadó külső erőktől. A pünkösd minden évben két májusi napot jelent csupán, az azonban már egyedül csak rajtunk áll, hogy pünkösdjeinkből mennyit tudunk megőrizni hétköznapjaink számára.

(Ekszpanzió XIX. „Pünkösd” hívószavára
2007. pünkösd vasárnapjára villámpostán érkezett írás)

Tari István

Lángolva száll

A megváltással járó lobbanás,
égi jel élteti énekesét,
miközben fő a krumplipaprikás,
s érdemrendként fénylik a zsírpecsét
az áttetszővé vált, tintapacás
papíron, melyen surranó menyét,
föléledő címerállat a rím
fénycsóváján átszökő barna hím.

Zörög, mint ürülő gyufásdoboz,
markok barlangjában ellobbanó,
filigrán pálcikán lángot pofoz
a sóhaj. Fullad, sípol a bagó
savanyította dal, melyet koboz
nem kísér, csak kihegyezett karó:
karóba húzás, kerékbetörés
jár a költőnek! Vagy tarkólövés?

Mert nem ártatlan az, ki szavakat
piszkál, rakosgat, ír a hatalom
ellen, csühhét lázít! Ördöglakat
a vers, titkos fegyvert rejtő alom,
pokolgépeket leplező kacat,
dinamittal zsúfolt múlt, sírhalom...
Mely, ha robban, évekig zakatol
tőle a szív – s lángolva száll a toll.

Németh Péter Mikola

Új pünkösdi vigíliája

*Semmi, semmi Nélküled
az emberben nem lehet,
semmi tiszta, semmi szűz.*

Pünkösdi himnusz – részlet

*Ringó ladik a parton
Pányvázott hullámszelet.
Érzem, mit nyel el a homok
Lapáttal a kezében.*

Marin Sorescu: Expanzió

2007-ben a XIX. EKSZPANZIÓ alkotói az egyre határozottabban körvonalazódó Ipoly Eurórégióban a korábbi – Platón: *A lakoma*, a *Neoizmus*, a *Remete*, a *Táltos-Sámán*, a *Vár*, a *Kilátó*, a *Szt. Ferenc*, az *Iszlám*, az *Álom* tematikájú – Gesamtkunstwerk (összművészeti) „kísérleteik” nyomán a *Pünkösdi* hívó szavára folytatták ekszpandeálásait: a testi-lelki hititkoknak, a szent szellemnek, a boldogító égi lángnak, a lélek ki- és szétáramlásának, a hét szent ajándéknak misztériumát választva tematikául. Hogy miért azt? Talán mert ahogy

a teológiai szakzsargonban is emlegetik, a BÖL-ÉR-TA-TU-LEL-JAMB-IS, azaz a lélek hét szent ajándéka valóságával mindenkinek kívánatos időről időre szembesülnie. A *Bölcsesség*, az *Értelem*, a *Tanács*, a *Tudomány*, a *Lelkierősség*, a *Jámborság* és az *Istenfélelem* ajándékairól értekezünk ezennel. S talán azért is, mert erkölcsiben olyan mélypontra csakis a *hét ajándék* nélküli történelmi időkben juthatott a nemzet, mint ahová sorsa szerint épp most, a harmadik évezred küszöbén átbukdácsolva jutott. Megosztottságában, szétesettségében pünkösdi királyságoknak adva szinte korlátlan érvényesülési terepet. Égi antennáinkkal, minden idegszálunkkal várjuk hát új pünkösdünk igazi, titokzatos jeleit, lángnyelveit, a közöttünk lakozó, *Egylényegűvé egyesítő* Szentlélek eljövételét. Remélve, hogy az, ami ma történik velünk, az már a „Mélypont ünnepélye”, ahonnan már csakis fölfelé szabad és lehet elmozdulni, föl a magasba szárnysezegetten is, feltámadásunk, újjászületésünk reményében:

*Mosd, amit a szenny belep,
Öntözd, ami eleped,
Seb fájását csillapítsd!
Ami dermedt, élesztgesd,
ami fagyos, melengesd,*

*ami hibás, igazítsd!
Benned minden bizalom,
Osszad, osszad pazaron
Hét szent ajándékodat.*

A most megidézett *Pünkösdi himnusz* üzenete minden teremtő lélekre parancsolatként kell hogy hasson: „...ki mindeneket összetart, annál van a Szó értelme”.

Az EKSZPANZIÓ évek óta természetes módon tartja össze alkotóit, s emeli be akciói körébe a *genius loci* értelmében, térben és időben a befogadó hely szel-

lemi örökségét, értékeit. Jelen esetben Aszód és térségéét, a Galga és Ipoly mente kultúrkörét, a Cserhát vidékéét.

Az aszódi Petőfi Múzeum kiállítótermében és a terényi Arttéma Istállógalériájában és Hodályában bemutatott és kiállított művek a találkozó eseményei után reményeink szerint még hónapokig őrzik a három nap holdudvarában, ihlettségében született gondolatokat, az egyszeri és megismételhetetlen előadások és akciók emlékét, a zenei és verses improvizációk éteri csengését, rá érkező csendjét.

A *Napút* című folyóirat ekspanziós számainak Tárlat rovatában pedig, mint ahogy azt a korábbi években is tehetjük, dokumentáljuk és rendszerezük az alkotói folyamatok legfontosabb lépéseit, a korszakosnak vélt műveket közkinccsé avatva.

Miközben reménykedünk abban is, hogy a XX. évfordulóra lesznek támogatói annak az évek óta dédelgetett alkotói óhajnak és akaratnak, amely lehetővé teszi, hogy elkészülhessen az *Expanzióktól az Ekspanzióig* című filmsorozat,

amely nemcsak egyszerűen az elmúlt idők dokumentuma, hanem, sokkal inkább, arra keresi majd a választ, hogy az ezredfordulót megelőző, és azt követő évtizedek határán bizonyos társadalmi folyamatok és a kortárs művészetek pozitív és negatív kölcsönhatásai, azok rekonstruálható rendszerének belső törvényei, az évről évre választott tematikák hívó szavára, a találkozón megvalósuló művek által, miként befolyásolták – befolyásolhatták-e egyáltalán? – azt a „kilátástalanság hevében” lüktető globális és lokális világképet, amely egységesülő Európánkban jelenleg is itt formálódik és deformálódik körülöttünk. Hogy valójában milyenné? Az azon is múlik, hogy adott esetben a *Penta koszté* alkalmazásával, a húsvétot követő ötvenedik napon miként kezd el munkálkodni Miközöttünk a Szószóló, a Vigasztaló: az Igazság Lelke és Szelleme.

Valószínű, hogy „túl közel élünk önnön-magunkhoz, hogy idejekorán ráébredhessünk gyengeségeinkre”. Arra, hogy életre szólóan Ego-tudatunk kalitkájában vergődünk, raboskodunk, s közben monologizálunk. Legtöbbünknek csak élete derekán túl nyílik rá a szeme, hogy „Á!”, de hogy a *nyitja*, a *rabja* teszi a kalitkát. Hosszú raboskodásunk, a valóság dualizmusába vetett ábrándos hitünk, az örökös szabadságvágyunk és sóvárgásunk úgy elerőtlenít bennünket, hogy senki emberfia nem képes már egy bizonyos idő után azt állítani: *Nincs két valóság! Ti és Én Egyek vagyunk*. Miként ama Názáreti mondta a tanítványainak: „Aki engem lát, az az Atyát látja”. Az Egység-tudat megélése volna ma a legfontosabb püNKÖSDI ajándék. De mintha külön-külön és együttesen is kevesek volnánk megvalósításához. Így nem marad más remény, mint hogy fohászkodjunk: – „Csak el ne merüljünk a reménytelenségben! Csak el ne hagyjuk örhelyünket! Csak vissza ne forduljunk a damaszkuszi

úton, azt gondolva: a lehetetlenre vállalkoztam!” – olvasom ferences testvéreim könyörtelenül őszinte meglátását *Magasság és Mélység* című püнкösi szentírásos elmélkedéseikben. S azonnal arra gondolok, hát persze, az úgy volna rendjén, ha mindahányan kontemplatív, elmélkedő és szemlélődő állapotba juthatnánk Ekszpanzióinkon. Ez korparancs, egészen pontosan annak óhaja, hogy a mindennapjainkban megélt „szent káosz” mögött felfedjük, megtaláljuk az Egyöntetűt, azt az éltető szellemi erőt, ami a lélek hét ajándékában részesítheti a résztvevőket.

Tudd meg, ez az állapot az új püнкösd vigíliája lelkedben. Várj és legyen merzed virrasztani hát! Várj, míg az időn túlivá nőtt pillanat(ok) kegyelméből fény és erő nem tölt el a magasságokból!

Barsi Balázs

Gyertyák, örökmécses

A szimbólumok az emberi létezés teljességét tárják föl előttünk. Hajlamosak vagyunk egyfajta szűk látókörű materializmusra, mely szerint, amit foghatunk kézzel, láthatunk szemmel és aminek közvetlen haszna van, az létezik igazán. Ettől a redukáló szemlélettől akarnak megmenteni minket a Szentatyák, amikor a szimbólumok lelki jelentésére hívják föl a figyelmet és szinte elhanyagolni látszanak a közvetlen hasznosság világát.

Szent Jeromos írja: „Quando legendum est evangelium, accenduntur lumina, iam sole rutilante non utique ad fugendas tenebras, sed ad signum laetitiae demonstrandum” (Migne, P. L. XXIII. 361).

Vagyis az evangélium olvasására nem azért gyújtunk meg gyertyákat akár ragyogó nappal is, hogy eloszlassuk a sötétséget, hanem a vigadozás (lelki ujongás) bizonyosságának jeléül.

Ezzel Szent Jeromos kiemeli a meggyújtott gyertya lelki mondanivalóját, és ebben arra is figyelmezteti az Egyházat, hogy nemcsak sötétben kell gyertyát használni az evangélium olvasására, hogy lásson a pap, hanem világos nappal is, hogy a lelki vigadozást kifejezzük.

Ezzel a megjegyzéssel Szent Jeromos nem tagadja, hogy a gyertya meggyújtásának célja, hogy lássunk a sötétben olvasni; csak azt nem akarja, hogy megragadjunk ennél a nyilvánvaló hasznossági szempontnál, hanem a hasznosságban, vagy azon túl, lássuk meg a világosság ingyenes üzenetét.

A húsvét éjszakai lucernarium kimeríthetetlen gazdagságban tanítja nekünk

a sötétséget eloszlató világosság üzenetét: de ne feledjük, hogy az éjszakában azért kellett gyertyát gyújtani, hogy olvasni tudjanak.

A gyertyafénynél lehet csak végigolvasni, nagyokat lapozva, az egész ószövetséget, mint ahogy a föltámadt Krisztus az emmauszi úton az egész Szentírást végigvette a két tanítvánnyal, nyilván nagy vonalakban. Ott ő maga lett az Írások értelme, világossága: ő volt a belső világosság, mely egyedül helyesen megvilágította nekik az Írások értelmét.

Az egész emberiség a sötétség kaotikus hatalmának rettenetes uralma alatt állt. Ezt jobban átélte a villany felfedezéseig. A világosság első megjelenése hajnalban az élet indulását jelentette mindennap: és az utolsó napsugár eltűnése bizony félelemmel és bizonytalansággal, melankóliával és sokszor szomorúsággal töltötte el az emberi pszichét. Jobb volt minél előbb elaludni – és így megmenekülni attól, hogy farkasszemet kelljen nézni a sötétséggel: és reggel örömmel ébredni az első édes napsugárra, mely behatolt az emberi szembe.

Az őskeresztények minden esti lámpagyújtása egyfajta kicsinyített lucernarium lehetett. Dicsőítették a halálból föltámadt Jézust, aki a világ világossága. Ennek nyoma a Keleti Egyház liturgiájának egy csodálatosan szép esti éneke: „Enyhe világosság, a szent és boldog, és halhatatlan mennyei Atya isteni dicsőségének, Jézus Krisztus! Eljövén Napnak lenyugovásához és látván az esteli fényt: áldjuk az Atya és Fiú és Szentlélek Istent. Mert te méltó vagy, hogy minden

időben szent hangon énekeljünk tened-
ked, Isten fia, ki életet ada a világnak;
miért is ez a világ dicsőít téged.”

A villany nagyszerű találmány, de ki-
ölheti belőlünk az érzéket a sötétség és
világosság mélységes üzenete iránt.

A sötétség jelenti a nem létezést.
Isten teremtő tevékenységét azzal kezdi
bemutatni a Szentírás, hogy Isten szólt:
„Legyen világosság”. És húsvét éjszaka
ez az első mondat, amelyet olvasunk a
Szentírásból, mert húsvét az új terem-
tést ünnepli Jézus testének feltámadá-
sában.

A sötétség jelenti a bűnt, a kárhoza-
tot (mikor Júdás kiment az Utolsó Vacso-
ra terméből: „Éjszaka volt”), a világosság
jelenti az új, kegyelmi életet, Isten meg-
bocsátó szeretetét, az üdvösséget.

A sötétség jelenti a nem tudást és
a hitetlenséget, a reménytelenséget, a
kétségbeesést és a gyűlöletet. A vilá-
gosság jelenti a tudást, a hitet, a csalha-
talan reménységet és a szeretetet, így
nem csoda, hogy az Úr Jézus magát a
világ világosságának nevezte. Ő mind-
azt jelenti, amelyet eddig felsoroltunk,
sőt még többet is, mert nem azt mon-
dotta: „én vagyok a világ értelme és ér-
telmezése” – hanem azt: „én vagyok a
világ világossága” (Jn 8, 12) – ezt szem-
lélni kell. Különösen is a húsvéti gyer-
tyában, melynek meggyújtásakor énekl
a diakónus: „Lumen Christi” (Krisztus
világossága)!

És ebben az esetben is láthatjuk,
mint az ajtó, az életfa és egyéb szim-
bólumokban, hogy nemcsak Krisztust
jelenti, hanem minket is, akik Krisztus-
ban hiszünk és benne új teremtmény
lettünk. Ő maga mondja rólunk: „Ti
vagytok a világ világossága” (Mt 5, 14).
Nyilván csak azért, mert az ő isteni ter-
mészetéből részt adott nekünk. Ennek
az új és örök életnek (el nem fogyó
világosságnak), mely bennünk van, a
megszentelő kegyelemnek tetteinkben

is fel kell ragyognia, hogy lássák azokat
az emberek és dicsőítsék a mi Mennyei
Atyánkat (I. Mt 5, 16).

Krisztus Egyháza kezdettől fogva
hasznalta az égő gyertyákat és mécse-
seket istentisztelete alkalmából; sőt az
evangéliumi példabeszéd értelmében
magát úgy határozta meg, mint a Völ-
gényének, Jézusnak második és dicső-
séges eljövételét váró, kezében mécses
tartó szüzet, akinek van tartalék olaja:
tehát nem fog kialudni a benne levő vi-
lágosság.

Az a gond, amivel majdnem egy
évezreden át (a második évezredben)
kezelte a nyugati egyház az örökmé-
cset, a kárhozat és üdvösség gondjával
érintkezett, éppen ezen példabeszéd
erőterében. Nagyvonalúan nézzük az
aprólékos régi liturgikus előírásokat és
ne aggályosságot tanuljunk belőle, de
ne is kicsinyeljük le, hanem vegyük ész-
re a mélyben az evangéliumi gyökeret,
amelyből – ha időlegesen is – ez vagy az
az előírás kihajtott.

Még a két világháború között is
a következő előírások vonatkoztak az
örökmécses kezelésére, mely a taber-
nákulum előtt a mennyezetről csüngött
le, vagy a szentély oldalának falára volt
felakasztva:

„Azon oltár előtt, amelyben az Ol-
táriszentséget őrizzük, éjjel nappal kell
égnie legalább egy öröklámpának. Az
egyháznak ezen előírása súlyos bűn
terhe alatt kötelezi a plébánost, vagy
általában a templom gondnokát, a sek-
restye-igazgatót. Kiváló erkölcsani írók
szerint már akkor is súlyos bűnt követ-
nek el, ha az ő hanyagságuk folytán a
nap egy részében (4-5 órán át) nem ég
az öröklámpa” (dr. Mihályfi Ákos: *A nyil-
vános istentisztelet*, 1933).

Még ha ebből a gondosságból sem-
mi sem maradt, még annyi sem, hogy ha
a villany kialszik az öröklámpából, gyer-
tyával, mécsessel helyettesítsük – akkor

egy évezred csodálatosan szép tanítását feledjük el, mely visszanyúl az apostoli korig – ha nem is mint szentségi mécses, de azt tudjuk, hogy az istentisztelethez kezdettől fogva használták a világosság szimbólumát keresztény őseink.

Az első évezredben az oltárgyertyákat nem az oltárra tették, hanem eléje, vagy inkább két oldalra. Általában hat gyertyát: hármat jobbra, hármat balra. Majd ez a hat gyertya került fel az oltárra (l. régi főoltárok) – de ha a megyéspüspök misézett, egy hetedik gyertyát is meg kellett gyújtani. Miért? Mert a hetes szám az egyetemességet, a katolikus egyházat jelképezi kezdettől fogva. Legalábbis ezt olvassuk az újszövetség lapjairól a Jelenések könyvéből:

„Én János... az Úr napján (vasárnapi szentmisében) elragadtatásba esem... szózatot hallottam... Erre megfordultam... Amint megfordultam, hét arany gyertyatartót láttam, a (hét arany) gyertyatartó között pedig emberfiához hasonlót (ő a föltámadt Jézus). Bokáig érő ruhába volt öltözve, mellén aranyövvel övezve... Jobbjában hét csillagot tartott... A hét csillag a hét egyház (a teljes, vagyis a katolikus egyház) angyala, a hét gyertyatartó pedig a hét egyház.” (Jel 1, 9–20).

Az első század végén tehát az egyház istentiszteleti gyertyái között – úgy tudják keresztény őseink, hogy jelen van az Emberfia, a halálból föltámadt Krisztus az egyház liturgiájában.

A megyéspüspök érkezésére ma elhanyagolják a hetedik gyertya oltárra helyezését (a II. Vatikáni Zsinat után vissza lehetne térni az ősi bazilikális gyakorlatra, ahol hatalmas művészi kivitelezésű 3-3 gyertyatartó állt az oltár két oldalán). Megdöbbenő, hogy sokszor éppen azok, akik ezen régi előírásokat semmibe veszik (ki tiltotta meg?), bevezetik a zsidó hétágú gyertyatartó (menóra) használatát a katolikus liturgiában,

ami viszont szigorúan tilos volt (S. R. C. 3137. ad 4-um- sincs feloldva).

A menóra az ószövetség és a mai zsidó állam szimbóluma. Nem illik és jogilag is tilos nyilvánosan használni (ha más hasonló szimbólumok alapján gondolkodunk).

Ugyanakkor vegyük észre, hogy a menóra titokzatosan jelen van a római rítusban, a püspöki szentmisében. Ez a végtelenül finom jelenlét utal a beteljesedésre: nem megszüntetni, beteljesíteni! Ezen előbbi gyakorlat elfeledése – és az utóbbi bevezetése a liturgikus giccs prototípusa, amely számtalan területen megmutatkozik.

Az évszázadokon keresztül gyakorolt vagy tiltott liturgikus szokásokon el kell gondolkodnunk és levonni a következtetéseket.

A szimbólumok a gyermekhez még talán közelebb állnak, mint a felnőttéhez. Nézzétek meg, mennyire örül az egészen kicsi gyermek a meggyújtott gyertyának, szeretné megfogni, magához ölelni.

Ebben a zsenge korban kell először elvinni a templomba és megmutatni neki az örökmécsest. Az édesapja, édesanyja mutassa meg neki élő hittel: „Nézd a mécseset. Ott a kicsi ajtó mögött jelen van az Úr Jézus.” Ezt pár szavas imádság kövesse. A gyermek lelkében is azonnal kigyullad egy örökmécsest – mely titokzatosan bevilágítja elkövetkezendő tévelygéseinek útjait –, és Isten ne adja, de előfordulhat, hogy csak halála előtt ragyog fel újra az a mécses és az az áldott jelenlét, mely egyértelműen sugallja:

Bízzatok, én legyőztem a világot... veletek vagyok mindennap életek utolsó pillanatáig, míg ki nem alszik szemetekből a világosság, el nem huny szívetekben a hit örökmécsese, mert látássá lesz a hit, és ki nem gyullad arcom látásának örök világossága.

László Ruth

EKSZPANZIÓ 2007

A XIX. EKSZPANZIÓ pünkösdi jegyében és pünkösdi fényében került megrendezésre, a kortárs művészek és az Ipoly menti lakosok találkozásán. Rohanó életünkben az év eme három napja, amelyet együtt töltöttünk, mintegy transzcendens szigetet képez emlékezetünkben, élményeink és benyomásaink utórezgésében. A pünkösdi Ekszpanzió nyomán érdemes egy pillantást vetnünk arra, hogy kultúrtörténetileg milyen fázisokon ment keresztül az ünnep tárgya:

– Kezdetben mezei ünnep volt, amely alapjellegét tekintve az aratás áldásaiért való könyörgés és hálaadás napja, a zsengek ünnepe volt, amikor az első árpa-kévéket az Úrnak

bemutatták és feláldozták.

– Később a szövetségkötés történelmi tényének emléknapja, a Sínai-hegynél történt törvénytáblák átvételére való emlékezés.

– Végül pedig a Lélek ajándékának ünnepe lett, a Szentlélek kitöltése, a krisztusi misztérium befejező mozzanata. A széllel és tűzzel kísért Szentlélek adománya kettős csodát hordoz.

Az apostolok „nyelveken való beszéde” fejezi ki Isten csodás tetteit. Ez olyan karizmatikus imaforma, amelyet a korai keresztény gyülekezetekben találunk meg.

Ez a beszéd önmagában nem érthető ugyan, de akkor ezt mindenki megértette. És ez a megértés a pünkösdi második csodája. A Szentlélekkel való keresztség az ősi ígérethez híven. Ennek az eseménynek az értelmét a modern életben sem szabad negligálnunk, mert itt arról van szó, ami mindenkinek megadatik. Semmiféle születési előjog vagy társadalmi presztízs nem fűződik ehhez az ősi egyenlőséghez, amely az embereket megkülönböztetés nélkül tekinti Isten teremtményének és az isteni kegyelemre méltónak. Az ember és emberiség eme szellemi egysége mint tanúságtétel maradt fenn az évezredek során, miként

azt a népi hagyományok és templomi szertartások is híven őrzik. Modern szóhasználatnál élve – a Vízöntő korszakhoz igazodóan – kommunikációnak nevezhetjük a résztvevők „áldott (ön)felmutatásait”, mély megnyilatkozásait, a lelkek találkozásait, a megpendült húrokat. Mert a rendezők és résztvevők egyöntetű szándéka valóban az egymás megértése volt, mint ama Püünkösön, a nyelveken való beszéd alkalmával. Itt is különböző nyelveken beszéltünk, a kép, a vers, az írás, a dal, a zene, a performansz, az ének nyelvén. Elhangzottak személyes vallomások a fájdalomról, amelybe bele lehet halni, elmélkedések és létfilozófiai gondolatok. Tág tér nyílt a beszélgetésre, az igazi dialógusra, amelyben fel lehet tölteni lelkierővel, kitisztulhatnak a nézetek, egyszóval kapcsolatok születnek, szeretetteljes kötődések.

A már megfestett képek kiállítása és megírt szövegek előadása mellett kiemelkedő szerep jutott a spontán alkotásnak, az éppen zajló pillanat adottságaiban. Mindenekelőtt a zenei improvizációban és a performanszokban. Az emberi kontúr, amely éppen kirajzolódik, mint egy műfaj, de gúzsá is válhat, miként azt Kovács István performanszában láthattuk. Saját magunkat kötjük gúzsba egónk és sorsunk által paradox módon, amelyből a megszabadulás nem könnyű. A levetett gúzsából kilépve, az ősi meztelenségben felfénylik az a lélekmélyi valóság, amelyben egyek vagyunk önmagunkkal, a levetett rétegeink alatt. Az alkotó-rendező Németh Péter Mikola *Mysterium Carnale* performansza nemcsak a résztvevőket kapcsolta be az előadásba a maghintés, püünkösdirózsa-szirmok hullatása és gyertyagyújtás folyamata által, hanem az egész ünnepségsorozat szellemi ívét kirajzolta: egy még élő néphagyományt kapcsolt össze a szélrózsa minden irányából érkező kortárs művészek önkifejezésével, vagyis a szandai Máriaécskát püünkösdi pirosba öltöztető népszokást a Pilinszky János által megfogalmazott „testté vált hittitok”-kal rímeltette össze.

Ez a hívó- és válaszrím a népi és a művészi kultúra között igen fontos momentuma az Ekszpanzióknak, amely mindig bekapcsolja a hely szellemét az ünnepségsorozatba, mint itt például a Pálosok kútját vagy az Istálló-tárlatot. A „kiterjedés, tágulás, hódítás” deklarált célja mellett a világot, az embereket, a társadalmat megosztó polaritás dinamikájának közép-pontba hozása az Ekszpanzió hihetetlen hatású érdeme, mely immáron közel két évtizeden át munkál a lelkekben, hiszen a világ polárisan működik: a fény és árnyék, a mulandóság és öröklét, a férfi- és női erő, a lent és fent, kint és bent kettősségében, de MINDEN EGY!

És ezt az egységet mindig át kell élnünk a kettősségek látszaiban. Az ember: fénylény. Püünkös az üdvösség misztériuma, maga a fénné válás belső hangunk és egymás megértésében.

Esszé 2007 – Hommage à Pilinszky

Égiekkel egy körben ünnepeljük Párizsban, Pilinszky János szeretett latin negyedében, a Quartier Latin zegzugas síkatorainak titkos helyein, a MYSTERIUM CARNALE felolvasóestjein: „Testté vált hit titkainkat”.

Németh Péter Mikola kötetéből idézünk a híres Rue Mufftear környékén, ahol az iskolák utcájában, a Rue dees Ecoles kis kávézóiban, az Égiekkel együtt énekelünk. Szent Genovéva dombja körül, a János Passió nagy ívű dallama hangzik fel, hogy néhány sarokkal odébb, Hemingway jó kiskocsmáiban és az Art Deco környékén párizsi sanzonok fülbemászó muzsikájából szedjük színes csokrot! Ott, ahol a Sorbonne szürke falán ez olvasható: „Docet omnia”, tehát ahol mindent és mindenkit tanítanak, hirtelen megáll az idő és a Boulevard Saint-Michel sugárúton, a diákok szeretett „boul’Mich”-nek nevezett útján találjuk magunkat, az 1860-ik esztendő adventi hangulatában. Csak egy pillanat és a Jardin du Luxembourg fáin alatt sétálgatunk, vagy a Panthéon antik hangulatot felidéző szép látványától esünk klasszikus révületbe. Történjen bármi is velünk, mindarra jólesik visszatekinteni, visszaemlékezni és rácsodálkozni, ami Ady Endre vagy Pilinszky János Párizsából néz vissza ránk.

Amikor Pilinszky költői és emberi lényé előtt tisztelgünk Párizsban, a titkok fátyla föl nem lebben. Hálásan kereső lelkünknek bele kell törődnie az elhallgatás, a Kerényi által bevezetett aposiopésis elfogadásába! A költő pontosan tudatja velünk, hogy mi az, amiről beszélni, és mi az, amiről csak hallgatni érdemes? Ezzel ő nincs egyedül, hiszen a nagy Leonardo da Vinci mester is, a palimpszesztusz technikát alkalmazva, egymásra rétegzett titkokat hagyott ránk. A művészekre általánosan jellemző attitűd a titok megőrzésére irányuló törekvés, oly módon, hogy „beszédesen” tudnak titkok tartani. Ezt a technikát alkalmazta Lukács apostol is, akinek az „acheropoetos” vagy az „acheiropicta”, azaz a „nem emberi kéz alkotta” fogalom bevezetését tulajdonítja a keresztény művészet történetírása. Máiig azt feltételezzük, hogy Jézus első ránk maradt, ortodox ikonját az angyalok festették! Ezért a zarándok, ha Rómába érkezik, felkeresi a Laterani Bazilika környékét, a pápai imádkozó kápolnát, ahol féltve őrzött kincs Jézus ikonja. A Szent Lépcsőn lehet – térden járva – leróni előtte tiszteletünket. Az emberi nyelv természetének sajátja az, hogy pusztán természetű, kiterjedése, összhangzása lehetővé teszi az összes fent említett sajátosság megtestesítését. A művész – Hermes Trismegistos óta – pontosan ismeri azt az alkotói titkot, aminek elsajátítása a szív által lehetséges.

Nekem, aki keresztény művész vagyok, Jézus Szíve biztosítja a festői, zenei, irodalmi, tehát a művészek titkos nyelvének értését. Legyen szó akár színházról, táncról, akár a múzsák által inspirált bármely művészi nyelvről, csakis a szívemre hallgatva tudom átvinni titkos üzenetüket. A legtöbb fogódzót Kerényi Károlytól kaptam, aki bevezette a sebzett gyógyító fogalmát, mélyen érintette éneket. Hátalatt lélekkel gondolok most Jézusra, aki a sebeiből kiáradó vérrel írja elmém tekervényeire, hogy a titok Ő maga! Hogy aki Isten Fiaként hozott áldozatával, a Torinói lepelbe rejtett üzenetével, a Veronika kendőjével letörölt fájdalommal szereti az emberi lényt, azt a valakit, akit Pilinszky és Mikola együtt énekelnek itt és ma és mindörökké. Akit Ady és Leonardo is Jézus szívébe rejtve mutatott fel nekünk, saját véruktól áztatott lapokon, szeretettel és el nem múló fájdalommal.

Budapest, 2007. november 27.

Csorba-Simon László

MIKOLA

[The background of the page is filled with dense, overlapping, and mostly illegible handwritten text in a cursive script, appearing as if written on a piece of paper that has been torn or layered over the main image.]

Kepes Károly
Magyarázat

– René Magritte Az üdvös ígéret
című kollázsához –

láttad-e a sziklát
tömör nehéz sima
emberfejnyi gömböt
mely súlytalan lebeg
ha testtelen
tenyér érinti meg
hihetetlen-e
szikla még
de nem is szikla már
több lett mint kő a Kéz által gondolat
a valóság mint
gyalulatlan deszkalap
jelen van hogy
függetlenüljön tőle
a felfedezés
döbbenetében láthatod
egy valóságon túli
valóság Napja ad
fény-árnyék
kiterjedést neki

Sheryl Sutton színháza

irgalmatlan valóságuk
tündöklést ünnepel
feketén fenségesen
ragyog a rájuk fagyott idő
érinthetetlen lepel

megméretik egy kézen
a mindenség súlya a holló
amikor értelmét veszíti
a hasonlított és a hasonló

Hagymás István

Magkor

Ezredkezdő töprengések magunkról

„...Energia és művészet lappang a magban, amelyben él a virág, a gyümölcs, a fa koronája s a jövődő fának magja:

Lappang a petében, melyben él a hernyó, a pille s a pille petéje:

Lappang a fehérvényében, melyben él az embrió, az embriónak fehérvénye s a fehérvényében az embrió.” (*Energia és művészet. A kultúr ember tévedése – részlet – írta és felolvasta: „Csontváry”-Kosztka Tivadar festőművész 1912. május hó 19-én a Lágymányosi Kelenföldi Polgári Kör nagytermében. A jövő nemzedékének ajánlja a szerző.*)

Mit jelent töprengeni?

Kik azok a mink?

Mi az, hogy magkor?

Mit jelent a Magna Hungária, s mit a Millennium?

Töprengeni azt jelenti, töpöríteni, tömöríteni a gondolatokat, egyre tömönyebb, koncentráltabb tudattartamokig eljutni, megismerni a dolgok tövét, ahonnan azok sarjadnak...

Töprengeni azt is jelentheti: a nyelv révén társítani gondolatainkat, egymás mellé illeszteni szóképeinket, miáltal asszociációink (Quinta) esszenciává „aszúsodnak”...

Töprengeni azt jelenti, vélekedni, eljutni a dolgok velejéig, magjáig...

Ha azt mondom: „magunkról”, akkor ránk, élőlényekre gondolok (mint Csontváry a fenti idézetben), vagyis növényekre, állatokra, emberekre, az emberiségre, de egyszersmind magunkra magyarokra is, rokon népeinkre, őseinkre és utódainkra, saját magamra (magomra) egészen az összejtig...

„...mert az összejtig vagyok minden ős – / az Ős vagyok, mely sokasodni foszlik: / apám- s anyámmá válok boldogon, / s apám, anyám maga is ketté oszlik / s én lelkes Eggé így szaporodom!...” (József Attila: *A Dunánál* – részlet)

Magkor alatt szűkebb értelemben az elmúlt évszázadot értem, azt az időszakát az emberiségnek, amikor (elsősorban a tudomány révén) sikerült „magközebe” jutni (lásd: magfizika, genetika, „self-pszichológia”), tágabb értelemben viszont ebbe a szóba próbálom sűríteni azt a több ezer éves időszakot, amelynek folyamán népünk élte-éli-élni fogja mindenkori életét...

Hiszem, hogy nyelvében, nevében él a nemzet, tetszik, nem tetszik: mag-nemzet vagyunk, magnyelvet beszélünk, magul érzünk és gondolkodunk, ébredünk és álmodunk, élünk és halunk...

Ha azt hallom: Magna Hungária, akkor nem elsősorban Nagy-Magyarországra gondolok (a magna szó latinul nagyot jelent), hanem Julianus barát eredeti megfogalmazására (tőle származik ez a megfogalmazás), nála ui. a jelző régi, ősi jelentésű. Nemcsak helyet (teret) definiál tehát Julianus (ez a mai Baskíria területe, az Urál-hegység délnyugati lejtőin), a „második őshaza” helyét, de időt

is, amely, úgy tűnik, nem akkor és ott kezdődött népünk számára, keletebbre és mélyebbre kell ásnunk a múltba, ha eleinket keressük...

Végül, de nem utolsósorban a Millennium sem egyszerűen egy kerek ezeréves évforduló, hanem egyben rajtkép is...

A múlt jövője.

A jövő múltja.

Induljunk!

Induljunk ki magunkból, legyen szerünk a magyar nyelv...

Induljunk ki nyelvünkéből, legyünk mi magunk a szer...

Igen: Magóg fiai, Magor leszármazottai vagyunk mai magyarok, nemzet- és nyelv-nevünk a mag tőből ered, s mint minden igazi név, ez is beszélőnév a javából, jellemzi a nemzetet s a nyelvet. A lehető legkevesebbel a lehető legtöbbet üzeni, mint ahogy a mag is az élő minőségnek az a legkisebb egysége, eleme, amely az egészre, az élő(lény)re vonatkozó összes információt mag(á)ban hordozza. Mag szavunk olyan, mint maga az összejt (amelyet a köldökzsinórvérben lelhetünk fel a legnagyobb mennyiségben): omnipotens, minden irányban ragozható, képezhető, differenciálható hasonlóképpen, mint összejtestvére, amely sejtcsoportokká, szövetekké, szervekké, szervrendszerékké szerveződik...

Magozzunk hát: mag, makk, mák, meggy, megy, mén, mogyoró, magyaró, magyal, maga, magas, magos, magvas, mágus, mágnés, mágnás, magna, magzat, Magóg, Magor, Magyar, Makovecz, magaszt, magam, magad, magán, Magda, magonc, magatartás, magától, magaviselet, magiszter, magló, magoz, magzik, máglya, magma, magtár, magáz, magtalan, magyarán, magyaráz, maghasadás, magfúzió, magömlés, maghajtás, magány...

Talán az sem véletlen, hogy legmagvasabb szavaink igazi mágikus varázsszavak, amelyek kimondva, leírva, innen nézve is, onnan nézve is, egyszeri mindenkori önmagukat jelentik, s az emberélet fordulójánál (születés, szerelem, halál) jutnak igazán szerephez: anya, apa, magam, csecs, atya, pap, ara, vív, bab, báb, jaj, sebes, szösz, uccu, tát, sas, olló...

Hasonlóképpen a csodaszavak világába vezetnek azok a kifejezések, amelyeket „oda-vissza” is értelmezhetünk, s esetleg éppen ellentétes jelentést hordoznak, amellyel mintegy önmagukat egészítik ki, teszik teljessé.

Lássunk ezekből is egy csokorra valót: öl-lő, szív-visz (víz), vér-rév, néz-zen, nap-pán, tág-gát, szik-kis, él-lé, élet-tele, merev-verem, ír-rí, ól-ló, szem-mes(s)ze, árpa-apró, ív-ví(v), öt-tő, üt-tű,... a sort ki-ki folytassa maga.

De térjünk vissza a maghoz, bővítsük a kört, vegyük számba azokat a kifejezéseket, amelyek szervesen kapcsolódnak alapszavunkhoz, asszociáljunk szabadon:

él, élet, elme, elem, elő, ellik, elv, élmény, első, eleven

ér, érik, ért, érez, ered, erő, eredő, érosz, Erdély, érték, érintés

sejt, sejtés, Selye, selyem

szik, szék, Székely, Szicília, zigóta

mandula, mandarin, mandolin, mandorla, Mengyelejev, Mendel,

Mendelssohn

szem, méz, messze, néz, zen

árpa, Árpád, apró

velő, vél, vélemény

ok, okos, okoz, okozat, oktat, oktondi

ész, eszes, eszik, eszme, eszmény, esik
 lel, lélek, lelemény, leledzik
 agg, agancs, agganacs, ág, aggódik, agy, agyar, ágy, ágyú, ágyék
 ősz, őz, össz, ősz, ösvény, oson
 őr, öreg, örül, örül, öröl, örök, örvény
 gond, gondolat
 kel, kell, kelet, kél, költ, költemény, kelt, kelés, keletkezés, köldök
 kéz, kezd
 haj, hajt, hajtás
 bölcs, bölcső, bölcsőde
 kör, kert, keret, kerül, kerület, kerge, kerék, kerepel
 ír, iram, irdatlan, irtás, irt
 kő, könny, könnyű, könnyv
 ív, ivás, ívás, ivar, ivadék
 ikra, iker
 ál, áll, álm, Álmos, állam

Ezt a sort is lehetne természetesen tovább folytatni...

Rendre olyan fogalmakat jelölnek magra rímelő szavaink, amelyek magához az élethez, a legmagasabbrendű életminőséghez, a szellemiséghez, lelkiséghez köthetők. Nyelvünk igazi organikus-szerves szerkezet, a szó legszorosabb, legszűkebb, de egyben legtágabb értelmében is, amely a nyelvet beszélőket, vagyis bennünket, magyarokat (és nem magyarokat, akik ezen a nyelven gondolkodnak, éreznek, álmodnak, fajra, bőrszínre, vallásra, nemzetiségre vagy bármely más hovatartozásra való tekintet nélkül) éltet, folyamatosan megújít...

Folytatva a magunkról való elmélkedést nem hagyhatjuk szó nélkül népünk, nemzetünk magos, magvas voltát sem, hiszen a párhuzamok, az analógiák e tekintetben is igen szembeötlők.

Az őstörténettel, népünk eredetével foglalkozó kutatások korántsem teljesekek, befejezettek, annyit azonban bizton állíthatunk, hogy nem Magna Hungária a legősibb lakhelye elődeinknek, egyes szálak Délnyugat-Szibériába, az Ob folyó völgyébe vezetnek, egy másik szálon Közép- és Közel-Keletre jutunk (Mezopotámia), egy további vonal Belső-Ázsiába vezet, a Tarim folyó medencéjébe, ismét más vonalak egészen Távol-Keletre mutatnak, egészen a Kínai Nagy Falig...

Bárhogy legyen is, nem úgy tűnik-e, mintha népünket, mint megannyi magot, a keleti szelek kapnák szárnyukra, s általuk kerülnének egyre nyugatabbra, követve egyben a Nap járását is évezredekken át?

Kevés olyan nációt lehetne felsorolni, amelynek annyi őshazája volna, mint nekünk, magyaroknak, hiszen Magna Hungária, Levédia, Etelköz, Pannónia nem más a számunkra, mint egy-egy gyökeret vert mag, amely életfává terebélyesedik, és ötödikként kiteljesíti a négyelemű halott világot. (A nyugati kultúrák négy ún. őselemmel operálnak: a tűzzel, a vízzel, a levegővel és a földdel, a keleti világ viszont a fa révén válik élővé és ezáltal teljessé. Ez tehát az a bizonyos kvintesszencia [az ötödik elem], amelyre már Hamvas Béla is felhívta a figyelmet az *Öt géniusz* című munkájában, s nála is magától értetődik, hogy az ötödik géniusz: Erdély. Erdély szavunkban – mint már láttuk – ott a fa is [erdő] és az élet is [ély], a kört tehát bezárhatjuk.)

(Részlet a *Magsejtés* című esszékötetből)

Szabados György

Időszerűség és lábadozás

A hamvasi szellem aktualitása

Hamvas fogadtatása magán viseli a helynek, a kornak, az egyénnek és a közösségnek – egyszóval: annak a konstellációnak az állapotát, amelyben vagyunk, miként bármely gondolat hatása a felfogás affinitásának is a függvénye.

Erről a ténymegállapító mondatról viszont rögvest elmondható, hogy tartalma nyilvánvaló közhely. A „közhely” szó pedig azt jelenti, hogy amit mondtunk, amit állítunk, nem ad már semmi újdonságot; hogy sokan és sokszor elgondolkodtak már azon, és általában hasonló megállapításra jutottak, ezt le is írták, és számtalanszor fel is emlegetjük. Beszélgetéseinkben s tudatunkban a felbukkanó „közhely” a tisztos unalommal egyenlő; az illetet kár tehát újra megidézni egy magára valamit adó embernek, egy magára valamit adó társaságban.

Holott a hamvasi életmű leglényegibb, legfontosabb tartalmai, talán Hamvas egész irodalma, a „témái”, amelyek körül újra és újra vizslatva kering, a galaxis, amit elmeizgalma és leíró szenvedélye befog: az ezer-milliószor végigélt és átgondolt Világ, a Teremtés – a legnagyobb Közhely. És körülötte a végkövetkeztetések stabil közhelyei. A naponta újraértelmezett Kinyilatkoztatás, amelynek minden szava – miközben teljes e mai civilizációnkban az újdonságok hatalmas igénye-szomszaga honol és zajosan ünnepli magát – ekként voltaképpen már botrány. S a „közhely” titulus éppen ezt élezi ki.

A méltatlan szimplifikáció a magasztosság köreiben. A porladhatatlan partokon sétáló, picinyekké feledett nagy szellemek örök gondolatai. Igazi ironia. S ahogyan Ő idéztetik meg, az Egyetlenegy, az Abszolútum: közhely gyanánt. És nem is jó tréfa-ként. A mérvadó, cinikus mai szellem ide farolt. Ugyan hogyan lehet mesélni, komolyan állítani még valamit, ami abszolút igazság, amelyben kételyről s cáfolatról szó sem esik? S hogyan lehet erre építeni valamit?

A nagy kételkedők után. Mo Ti után, aki tagadta a zene szentségét és fontosságát. Parmenidész után, aki nem tudta meglegelni az Egy és a Sok között a megnyugtató viszonyt. Az egész Római Birodalom után, Sade márki után, akik az érzékek, a bennünk égő pokoli hiány vibrációi mentén, a vágy hedonizmusa mentén kétségbeesett gyönyörökkel próbálták enyhíteni ez agyat s idegeket szakító hiány feszültségeit – a titkok titkait kutatva és bizonyosságot hazudva, s megdönthetetlen bálványokat emelve közben annak, ami nincs. S aminek tényleg kell a bálvány, különben nem is lenne.

Az egzakt kontaktusok rabjává vált, önhittén is kételyes Tudományosság után. A *mennyiségek* forradalma után. Az egymás bőrét elevenen lenyúzó valatók Semmi-ünnepélyei: eme sajátos többségi (bolsevik) temetkezési aktusok után; a Nagy Relativizmus és a Szuperdestrukció mai hosszú agóniájakor, a Tömegek (indirekt) hatalmának telje idejében, amikor átláthatatlanok már a dolgok, mert részlegesek (ezért kell a sok információ!). Átláthatatlan az élő

élet egésze; amely ugyan mindig is rejtekezik, vedlik, korábbi voltát feladva. És nyakunkon a fekete-fehér polarizáció, a kifinomultságnak tűnő új vandalizmus: a binaritás. Az új önkény, új érzéketlenség. Amikor „a buták gondolkodni kezdtek” (Jean Cocteau), s mivel buták voltak, úgy is cselekedtek, és ennek ma sincsen vége: minden félbe van hagyva, bevégezetlenül, a természet megbontott körei is nyitva maradtak, mert nyitva hagytak.

Ebben a súlyos, kételyes és gőgös szürkületben, ebben a vakuló önhittségben nem volna szabad valakinek az Okot és a Világosságot, akár szavakban is megidézni. Nem volna szabad még csak fel sem emlegetni. Ironikusan sem. Közhelyként sem. Ez nem való ma ide. Valójában ma nem „előnyös” már hinni sem. (S ez újabb fordulat.) Hinni: csak úgy, természetesen. Hinni magunkban. Magunkban is. Hinni tilos, legalábbis nem illik. Más stílus az. Merthogy azért változatlanul érezzük magunkban ma is, minduntalan, hogy mi a fundamentum, hogy mi az Igazság. Ott, legmélyen önmagunkban, személyességünk gyökerénél és alább. Hogy ott van bennünk, s hozzá elszakíthatatlan közünk van. Ott van bennünk, ha Róla le nem szakadunk, ha le nem szakít Róla minket a Nagy Fűnyírógép. Onnan lát, ott táplál erővel, ott jelentkezik, és kívülről és belülről tanít – a megfoghatatlan: a létében elfogadhatatlan, s mégis mindenben jelen lévő Abszolút Közhely. Aki által nem esik szét meddő darabokra a világ.

Ahol a dolgok megváltottan is megváltatlanok maradtak, mindezt emlegetni sem volna szabad. Annak most nincsen itt az ideje. Mert megváltás ugyan volt már, de nem: érvényesülés.

Mindezt komolyan felemlgetni ma, az érvénytelenség, a kihullás kockázatával jár.

Nem véletlen hát, hogy a legdivatosabb élő magyar író is, mikor egy sópánkodásos percén – „mit is lehetne itt tenni?” – azt ajánlottam volt, mint kézenfekvően, szinte már közhelyesen egyszerűt, hogy hihetetlen szerencse nekünk a hamvasi hagyaték, hogy itt élt és mindent kidolgozott, amivel lassan a helyére lehet billenteni (s épp egy csillagzatváltás ritka pillanatában!) mindent, ami régi remények mentén olyan hosszú időn át s oly önhitt gyötrelmek során elrontatott (hiszen kész az analízis, kész a diagnózis, kész a normalitás ikonja, és kész a metódus is!) – a népszerű író rögtön rám roppantotta, hogy Hamvas

nem időszerű.

A Fény ma nem időszerű, a Fényesség ma nem időszerű, nem időszerű a Világosság és a Látás. Csak a holdas homály, amelyben mesterséges dicsfények havaznak.

Miért érdekes hát mégis, miért újdonság mégis ez a hatalmas, gályarabságban született életmű, ez a nagy enciklopédikus és konzekvens írástömeg, amit Hamvas reánk hagyott? Ez az

egész, amit talán „Hamvas-jelenségnek” mondani a legtalálóbbs s legpontosabb, hiszen ebben benne van az ő életpályája, vállalt sorsa is.

Mi közünk ma nekünk, immár XXI. századbelieknek – hogy kellően tapintatlan legyek – egy egész újabb közhelygyűjteményhez, amikor a világ sokkal fontosabbnak látszó dolgokban ég? Talán amiért Arkhimédész azt válaszolta egykor – Karel Čapek szerint – a spártai követnek, aki világhatalomra akarta megnyerni őt megbízó urának, nevezetesen, hogy „én ennél sokkal fontosabb dolgokkal foglalkozom: körökkel és háromszögekkel”? Vagy szellemi hedonizmusunk miatt? Már falánk és perverz angyalok lettünk? Vagy mert újabban sem lettünk boldogabbak, pedig jobban hiszünk másoknak, mint önmagunknak?

Talán azért inkább, mert a hamvasi gondolkodás ismét meri vállalni a valóság egyszerű, láttató igazságait és viszont. Az Igazság valóságát. Az Isten-érdekű és nem a pusztán emberszempontrú gondolkodást. Az egyetemes erkölcsi valóságát. Meri élni az emberben meglévő, egyre nehezebben megpillantható és tetten érhető istenit is. Az emelkedettebb embert. Sőt. Ehhez tartja magát, s erre igyekszik visszaemelni szemléletünket, így magunkat is. Valószínűleg ez, igen, ez a kiengesztelődéses Égbe kapaszkodás, ez az erkölcsi pozíció lehet már szinte napi aktualitásának az oka. Ezért nélkülözhetetlen megint ez a régen levedlettnek hitt, ópiumosnak mondott sűrű közhelyesség. Miközben a dolgok már-már követhetetlenül összekavarodtak, összezavarodtak. Megszűnt a belátható rend. Ahogyan Pilinszky írja, „nem tudunk semmit”, legföljebb csak ha gyanítunk. A gyanú terepe lett a világ. És semmi bizonyosság. Szükség van itt az áttetsző közhelyekre, megint már tiszta szavakra, újra láttató szimbólumokra, egy nagy megnyugvásra. Ár- és belvizek után egy kis szikkadásra. Erőre, enyhültre. Mert minden mocsarasan bonyolult lett. Barátságtalan és ott-hontalan. Egy hatalmas kásahegy tornyosul előttünk megint, amelyen azonban átrágni magunkat (se vége, se hossza) muszáj. Amely elől nincsen menekvés. Ez immár erkölcsi kérdés. Ez a Jelen és a Jövő halaszthatatlan dolga.

Ahogyan Böhme tette. Akiben, szerszámai mellett (és a szerszámaihoz hasonlóan) külön utakon járt a kíváncsi elragadtatottság. Az igazság, a valóságkeresés öröme és biztonsága. Az újra csodálata, ugyanannak. Vajon Isten is így teszi? Ebben a „poloskás”, megfigyelt-lehallgatott, „beazonosított” mai létben is ez az egyszerű szent intimitás, az *értelem benső szabadsága* az, ami megmaradt fundamentumnak ahhoz, hogy ne túltengő méla óriások legyünk, humán Dinoszauruszok, de legalább porszemnyi istenes embernek megmaradjunk. Igen, a munkát az emberen, az embernek elsőleg önmagán kell elvégeznie.

A makacs, bizonyos dolgokban megváltoztathatatlanul hűségese ember nem hajlandó feladni magában a minden emberben veleszületett és Istennel rokon, alkotó-teremtő alaptermészetet. Valójában beavatottakként, erkölcsi alapállással születünk, amelynek felhígulása, kiégetettsége, az ebből való lassú kifosztás a modern kor legnagyobb bűne és veszedelme. Ki tudja, hogy a jövőben ez még mi minden rosszra vezet?

Ez az alkotó szemléletű figyelem, miközben fantáziál és fabrikál – nagy csodálkozások közepette –, egyre mélyebbre-magasabbra és mind elvontabb terepekre téved és hatol. A látatlan törvények körébe, hogy ott körbe-, s onnan visszatekintve, eme erkölcsi alapállás látóbíborán át jobban lássa a dolgát és önmagát. Amíg erkölcsé nem változik: ellenőriz és felfedez. S közben oda mindent

beköt. A dolgok nyitját, a jelenségek mögöttes rendjét akarja s véli megérteni. Ennek az egész élő építménynek a titkát, végső értelmét és mivoltát. Az erkölcsi építményt. Az Istent. A jó működés csodáját. Beavatott akar maradni. Mert ehhez istenadta joga és képessége van. Bizonyos értelemben igenis kézzel fogható titkát akarja tudni mindennek, hiszen egyúttal – ellentétpárként – ott munkál, hajt benne a hitetlenség, a hiány hullámverése is. Két lábon áll bennünk a világ. És meglepetéssel, egyre nagyobb csodálkozással konstatálja, hogy végül (s persze mindig is átmenetileg) újra, valamikor már fölismert, sőt: tudott összefüggésekbe botlik. És ismét bennünk gyönyörködik. Isten él – és ugyanaz.

Összefüggésekre, amelyek azonban – a halandó s folyton haldokló és egyre némább elődök, hordozók miatt – minduntalan kikopnak tudatunkból, és látszólag elvesztik jelenlétüket. Cifra álruhát öltenek, vagy bebújnak láthatatlanná tévő köpenyükbé (lám, a nagy mese = nagy filozófia!) s onnan sandítanak – de vannak. Kis törvény-tündérek, tiltás-boszorkák, szabály-manók. Nyugodtan várnak, az örök visszatérés időtlen szárnysegédei ők (égi-földi kémekek, ezoterikus bábaasszonyok), s mindig bennünk is lakozván csak akkor bújnak elő, ha jelenést int a Mester. Olyankor aztán nincsen áttételeség, olyankor minden direkt. Olyankor az isteni szent szabadság meztelenkedik, hiszen beállt a sötétség. És máglyákat rakat, szertartásokat rendez, és a tisztító tüzek melegében helyre lopózik a rend. Olyankor a nevetségesség már hegyekben áll, és a sínek alá kerül kőágyanak a hiú hatalom, az ablakokon át újra messze látni, a Böhme-féle „akárki” szemlélődőt pedig boldogság önti el, nemes lesz, sőt: előkelő és becsaphatatlan. A gondolat. A tisztának maradt, tágas gondolkodás. A titkos intuíció, a beavatott értelem féltve őrzött szabadsága, amelynek révén a csatangoló, kutakodó szellem bármerre jár, hű marad eredendő lelkületéhez. Ez az örök ajánlat, s ez az esély. Ez a világosság záloga. Az eligazodásé. A közhelynek titulált, szabadságban megélt s felfogott Törvénynek és az áttetsző, kikezdhethetlen tekintetű szavaknak, hites, hiteles szavaknak van itt az ideje újra. Eme isteni meztelenségnek. Az elferdíthetetlen, kicserélhetetlen, elhazudhatatlan s feledhetetlen értelmű szavaknak. E pontos és jó foglalatoknak a dolgok végső természetéről. A direkt megszólalásnak, mely e zsugorított nagyvilágban megint otthonosságot teremt. A bölcsességet őrző s igazat hozó-idéző, fenntartó és láttató szavaknak. A hamvasi Szavaknak. A meztelen, újszülött időnek megint. Ahol a Törvény helyreállítatik, amit a butaság, az ön-hittség és a hanyagság hosszasan körbevezelt. Itt állunk a Logoszra, az Igére érkezve és várva a jó és pontos szavakban is rejelő, fenntartó és rendező erőre.

A nagy mércére. Amely még ma is (mert hisz örökké!) oly potens hatalom, hogy ellen tud állni bizonynal méltóságos, ősközhelyes magyar nyelvünk kivámolásának is.

Ha Arkhimédész köröket és háromszögeket tartott fontosabb dolgoknak, mi Hamvas és bölcs és szent elődeink nyomán Erkölcst mondunk, és hűséget értünk az isteni értelemhez. Mert a Szó: tett, amit tett követ. Ez az élő teremtés sora. Minden működés erkölcsi minőséget követel. Az emberi is az ég alattiban.

A megváltás folytatásának soha be nem végződő, folyamatos munkáját tehát az embernek újra, és magán kell elkezdenie.

Aki látta már (például Nepálban) a soha, percre sem megálló imakerekeket (mert mindig pörgetik, ez szimbolikus dolog), a folytonosan a szakralitás békességében élő derűs, barátságos embereket, és közben tudja, hogy a hamvasi szellemiséget például Dániában kerek perec fasiszta ideológiának mondják (hogy a két legnagyobb hivatalos dán napilap egy-egy recenziójára hivatkozzam, s ez hasonlóképpen: jelez!) – abban tudatosul az a felismerés is, hogy ez a hatalmas kontraszt egy már vibráló, nagy szellemi háborúról árulkodik; szellemiről, amely ma fontosabb, mint a politikai.

De meg kell látnia ugyanakkor azt is, hogy ebben a jobbára még a színpalak és homlokok mögötti, hatalmi-uralmi harcban a böhmei csodálkozó-töprengő, jóhiszemű napi ember tudja majd mégiscsak eldönteni ezt a legújabb hosszú ütközetet. Ő tudja majd, saját örök-naiv, istengyermeki természete révén és azt nem feladva, ahhoz elemi jóérezése révén váltig ragaszkodva, azt napi enyhületes öröme gyakorolva – eme egzisztenciális önfeledtségen. Átbillentve lassan s biztos tehetetlenséggel a hétköznapok s az ünnepek, a világi lét hangulatát, stílusát, tartalmát, újra egy istenudvari otthonosságba. Visszafelé is elsülhet az Aranyborjúhoz terelt, hamis csodákkal s rossz hangzatokkal itatott tömegek mai, jól fizetődő indirekt uralma.

A művészetek, a szavakon túli, személyes nyelvezetek addig is a legjobb, legalkalmasabb eszközei lehetnek az ember talpra állásának. Hiszen a nagy és igaz művészet – ha hagyják – az emberben jelen lévő isteni megszólalás vétlen felfogása és továbbadása.

A zene pedig, ez a csak félig e világi tünemény: a legfelemelőbb lélekistápolás, karbantartás és erőátvitel, amely nélkül lehet ugyan, de nem érdemes élni, s mely nélkül az Istent méltóan dicsérni talán nem is lehet.

Szokássá, szokásokká tenni az élet istenes, nemesebb világát, egy ilyen stílust adni kívül és bévül magunknak. Ez a dolog nyitja, amely megújhodást ígér. S Hamvas is, minden sorával ezt teszi, nemcsak tanítja.

A recepció, a fogadtatás, a befogadás tehát mindig is akként alakul, ahogyan magunk is belekerülünk, belefördülünk, belepördülünk: beleáldozzuk, beavatjuk, belederítjük magunkat ebbe a jó bódulatú, könnyű világosságú, egyetemes imamalomba – ami egyáltalán nem csupán mókuskerék!

Hanem az értelmes, áldozatos élet. S amit jól pörgetni, jól szolgálni nem érdemes ugyan, hiszen „kiterítenek úgysis!”, de amit pörgetni s jól szolgálni, amely szerint élni mégiscsak érdemes. Ha már úgysis egyszer kiterülünk.

(2001. március 22. Balatonfüred, Hamvas Napok)

Győrffy Ákos
A völgy emlékei

N. M. és M. E. emlékének

Valahol itt készülhetett az a fotó hetven évvel ezelőtt. Nagyanyám még egészen fiatal, hús se lehet. Két másik lány mellette, a napszámosok a szigetről, akik egyszer látták az ördögöt a forrásnál. Ott ivott az ördög a Király-kútból.

Szedik a málnát a fotón. Egy felhő pereme még, ami látszik, meg valami a hegyből mögöttük. Nagyjából az a rész, ahol most épp rákezd egy kakukk.

Akkor még az ismeretlen katona sírja sem volt meg, ahol a biciklit hagytam. Nem volt még ott az a sír. Valószínűleg német katonáé lehet, errefelé vonultak vissza, felfelé a völgyben. A háború után tele volt az erdő mindenféle eldobált felszereléssel és mindenféle oszlásnak indult, szétszóródott testrészsel.

Nagybátyám gyerekkorában hazavitt innen egy pár katonai csizmát, és csak otthon vette észre nagyanyám, hogy a csizmákban, pont addig, ameddig a csizmaszár ért, benne voltak a rothadó lábszárak is.

És egy halántéknál átlótt sisak, amit még hazahozott. Gyerekkoromban még megvolt, aztán egy lomtalanításnál eltűnt. Szépen látszott a golyó bemeneti és távozási helye. Ahol a golyó távozott, mint egy virág szirmai, olyan szabályosan nyílt szét az acéllemez.

A gyümölcsösök, az elvadult gyümölcsösök, kúszónövények fojtják meg az amúgy is félholt fákat. Tavasszal látni csak, fentről, a fennsíkról, amibe a völgy felső vége torkollik, virágzaskor az évről évre halványabb, szabályos, hófehér téglalapokat. A hajdani gyümölcsösök lassan szétbomló rendszerét.

De ebbe a hófehér szabályosságba egyre több zöld folt kerül, ahogy a területet visszaveszi az erdő.

Nem tudok mást, csak szótlánul nézni, hogy mi történik. *Lassú és megy valami felé.* Inkább csak érezni lehet, hogy megy. Ők érezték-e? Ebből a forrásból ivott a nagyapám, nagyanyám, anyám kislánykorában, most pedig én.

Egyre kevesebb benne a víz, és nem is lehetne már inni belőle, mert szennyezett. Ahogy a környék szinte összes forrása rég szennyezett már. Alig folyik a csőből és állott szaga van.

1855 van belevésve a cső fölötti kőlapba. Anyai dédszüleim gót betűs imakönyvében láttam hasonló számokat. Ilyen írás nincs már, így ma nem ír senki.

Nézem magam a forrás vizében, nézem azt a lebegő arcot odalent. Nézem az utat, ahol reggelenként mentek fölfelé, vállukon kapával, hátizsákban a kenyér, a szalonna, demizsonban nagyapám bora, a mézesfehér.

Valaminek itt kellett maradnia belőlük. A völgy emlékeiben kéne kutatni utánuk. Hogy lehetne szóra bírni a völgyet, a forrást? A forrás vizéből hová tűnt az arcuk? Ha nem látom az arcom a vízben, hová lesz?

Kikoptatta a forrás medencéjét a ki tudja mióta csorgó víz. Legömbölyítette a széleit. Mint nagyanyám rózsafüzére, ugyanolyan kopott, tökéletesre kopott dolgok.

Az ördög visszatér-e egyszer a forráshoz? Az ördög talán most is itt van, ő tette ihatatlanná a forrásokat.

Mosolyognak hárman, a három fiatal lány a képen. Fölöttük, a felhő előterében valami. Először azt hittem, kosz, kapargattam, de nem jött le sehogy, aztán nagyítóval megnéztem, hogy mi az ott, az a fekete pont az égen. Egy madár, talán egy egerészölyv lebeg egy helyben a hetvenéves égen. És valaminek az árnyéka még a kép szélén, félig a málnabokrokon. Egy alaktalan árnyék, ami épp elérni készül őket.

G. Komoróczy Emőke

Németh Péter Mikola VisszaSejtesít című kötetéről

A szerző korábbi és újabb munkáiból, vizuális költeményeiből, performanszai-
ból összeállított válogatott kötete jelenkori „háborús” irodalmi életünkben szo-
katlan módon szintézist teremt a tradicionális és az experimentális költészet
között. Mellőzve a kronológiai sorrendiséget, a költő tematikusan állítja össze
ciklusait, még hozzá úgy, hogy abból egyfajta belső önportré bontakozzon ki
(amit a kötet élére állított, Krisztus-fő asszociációkat keltő arcképe is sugall).
A ciklusokat egymástól elválasztó – hártyapapírra nyomott – arcképein is át-
tűnik a töviskoronás fő, mint aki mindennapjaink valóságának kiszolgáltatva
újra és újra elszenvedi a Kálvária gyötrelmeit. A költő hol „alanyi” szerepben lép
fel, hol „médiumpként” a transzcendens szférákból hoz „üzenetet”: hidat képez a
földi/égi valóságsszintek között. A könyv mint komplex mű-egész is kivételesnek
mondható: a szövegek, fotók, installációk szervesen kiegészítik-áthatják egy-
másat. A költemények korántsem szabályos ritmustersvre épülnek; többségük
szabad vers – mégis árad belőlük a poézis lenyűgöző varázsolata. A kiegészítő
fotógrafikákat készítő szerzőpáros: Csorba Simon László és Németh Zoltán Pál
(a költő öccse) már-már társalkotóként működnek közre, annyira szuggesztí-
ven és a szerzői elképzelésekhez illeszkedően készítik el művészi felvételeiket,
hogy ezzel mintegy hozzájárulnak a művek mélyebb és hitelesebb értelmezé-
séhez.

Az avantgárd művész a XX. század kezdete óta voltaképpen kettős sze-
repekörben mozog: vagy a közösség „szószólója” („kiáltás” típusú avantgárd),
vagy a „jelben létezés” áttételesebb pozíciójából nyilatkozik meg („jel” típusú
avantgárd). Németh Péter Mikola némi iróniával túllépve eme kettősségen, egy
harmadik lehetőség felé nyit: „megálmodnám / mindenki javára / a világot, ha
engedné, úgy, / ahogy a Három Királyok látták, / midőn Jézust köszöntötték”
(Passió).

A metafizikai értékvilágot kísérli meg közvetíteni avantgárd formanyelven:
„Ma, a III. évezred előterében mindeneknek a virágvasárnap/ok/ reményével,
a feketevasárnap/ok/ misztériumával s a fehérvasárnap/ok/ hitével, stációról
stációra a Passiót járva kell visszatalálnia a realitások eliziumi mezején át a
valóság EGY és oszthatatlan szívébe” (Szinopszis). Verbális és vizuális nyelve
egyaránt szuggesztív, plasztikus; a tipográfiai lehetőségeket gazdagon és vál-
tozatosan használja fel. Több irányból is „támadást” intéz köznapi énünk ellen,
így szeretné visszavezetni, „visszasejtesíteni” a világot az „Ős-Egyhez”, a Kez-
detek Kezdetéhez, a megtisztulást hozó aranykori teljességhez (ami – versei
tanúsága szerint – csakis a Szeretet által lehetséges).

„Szeretni indultam, azóta úton vagyok” – indítja „elvált édes szüleinek” aján-
lott XX. századi álommaradék című ciklusát az ugyanezen című költeménnyel

(amit ugyanezzel a sorral zár). „Pecsétes verssel számon / Legendák nyomában járok / Hetedhét országon innen / távol / vágóhídjaink vérvörös zajától”. Mint pap az ostyát Úrfelmutatáskor, úgy kínálja ő is magasba emelt tenyerén a lelket tápláló „kenyeret”: „Pogány hitemből testálok rátok / fekete szárnyakon fehér gondolatot / szeretni indultam / azóta úton vagyok...”.

Az *Apokalipszis* zaklatott sorai, leleményes tipográfiai megoldásai (hol nagybetűk, hol kurzív, hol normál szedés, lépcsőzetes építkezés, amely az *ikaroszi* és *daidaloszi* felszárnyalás, a magasban röpülés, majd az aláhullás ívét rajzolja ki) érzékeltetik azt a lendületet, amellyel a metafizikai-égi magaslato felé tör: „Kiszakadtam a ködből / a vonzáskörből / ki a térből / téridőből / el a földtől / távol / messze / ODA / ott, hol láthattam / TÉRNÉLKÜLI TESTEM – TEST-LELKEM /.../ Láttam képzetem világát / a képzelt valóságot /.../ TEST NÉLKÜLI LELKEM //...// Úgy hullott / omolt / az én TEST-LELKEM / TÉRNÉLKÜLI TESTEM / a FÖLDRE vissza, / mint GÖMBRŐL a KERESZT / robajjal rám”.

A téridő rácsait feszegető kísérletező kedvét jelzi a *Poézis’ 74*, valamint a *Négysoros II.* (fehér betűkkel fekete alapon – mint pozitív és negatív formák – négyzetrácsba zárva), illetve az *Előjátékok* (amelyben 2-3 szóból álló kurta sorokra hull szét a verstest, s szójátékszerűen feszül ki a szavak között a kereszt): „megfeszített karok ölelése” – „Te meg Ő – Temető”. A szimbolikus kereszt-alakzat mélyebb jelentésköre: a két egymáshoz tartozó lény az egymásrautaltság és a Szeretet keresztjére feszítve kapcsolódik össze. Ugyanezt az élettérzést sugallja egy kettős változatú játékos vers: „Csók, / szív-szívébe lopott szavak. / Már akkor tudtam, amikor először megláttalak, / hogy általad fogom magamat agyonszeretni”; majd vice versa: „hogyan általam fogod magadat agyonszeretni” (*Szerelmes vers* – Köpöczi Rózsának, feleségének ajánlva). Egy könnyed József Attila-parafrázis pedig a természetes, magától értetődő és felbonthatatlan összetartozásra utal: „Zuhog az eső, / Engem áztat – / Kedvesem, / ma / Te / vess / nekem / ágyat” (*Engem, téged*). Szeretteinek egy-egy verset ajánlva kapcsolja őket össze egymással s köti magához láthatatlan szálakkal (*Találkozás* – Köpöczi Rózsának; *FOLYAMATÁbra* – Balázs Kristóf fiacskámnak; „*Minden Egész...*” – Enikő húgomnak és Zoltán öcsémnek stb.). Szellemtársainak – „Mindazoknak, akik 1985. ápr. 16-án Vácott a Madách-kör Tiszatáj-estjén jelen voltak” (többek között Annus József, Baka István, Csoóri Sándor, Olasz Sándor, Rózsa Endre stb.) fájdalmas együttérzéssel „üzen”: „S e lassú körénk-feketedésben / csörömpölve hull alá / minden kimondott szó, / minden volt- és most-ige, /- ami nem történt meg; / ami mégis mindig megtörténik: / csönddéli sarkítottan / a valóság történelmietlen.” (*Új ballada*).

Az *INTERmezzo* című vizuális kompozíció (1981–2008), amely a Sirius együttes 1971-es *Az ördög álarcosbálja* próbakoncertjének ihletésére készült, a hitfogyatkozás megdöbbentő rajza, Bari Károly, Döbrentei Kornél, Zalán Tibor vendégszövegeivel. Ezt a létállapotot a költő csakis az elidegenítés eszközeivel mutathatja be. A *Homo ludens* akarva-akaratlan az Isten nélküli világ vesztese: „Itt / ma már nincs hová visszakozz? / De még csak egy-Istenünk sincsen? / – Eljátszottuk titkon életrületten?”

A *Főbe/njáró üzenet* című ciklus jóval ironikusabb. A *Lautréamont Maldoror énekeire* utaló, Tamkó Sirató Károly emlékére készült kegyetlen fekete humorú

próza-szöveg (*A hetedik nap vége*) a Teremtés visszavonásának szörny-képet festi fel: az elfajzott, eredeti rendeltetésétől elrugaszkodott emberiség sorsa az elkerülhetetlen pusztulás („Borból lettél, borrá leszel”). Az apokaliptikus vízió véres képekkel idézi meg a végidőt: „És akkor bíborköd emelkedett a zöldek fölé. /.../ Mintha minden más lett volna, mint volt: a fák, a füvek, a virágok, a tavak, a folyók, a tenger; a Nap, a Hold és az összes bolygó, a bogarak, a halak, az állatok mind. Minden megváltozott. Megváltoztak az emberek is.” S a fényt emésztő sötétségben egy iszonyatos bűzös lény jelenik meg, „négykézlábra áll, hosszú, csapzott haja tapadósan a szemébe omlik”. A Teremtő maga sem ismeri fel benne „a hatodnapon önmaga képére és hasonlatosságára teremtett kozmikus lényt”. Ő lenne a Mindenség Ura? De aztán megszánja teremtményét: „Megadón bár, mégis határozott léptekkel indul el a földön fekvő felé, hogy felsegítse őt, s hogy egy korty innivalót kérjen tőle.” Mert Isten szánakozása és megbocsátása végtelen. Talán még a megromlott és dehumanizálódott emberi világnak is megkegyelmez, hiszen egykoron „megáldá a hetedik napot és megszentelé azt, mivelhogy azon a napon szűnt vala meg minden munkájától, melyet teremtve szerzett vala” – amint az a Teremtés Könyvében (2–3.) írva vagyon.

Németh Péter Mikola eleven és átjárható kapcsolatban van élet/halál dolgaival. *Veronikonja* (szürkés-fekete alapon elmosódó Krisztus-főre emlékeztető arcképe egy óriási terméskőbe ágyazva) mintha saját sírköve lenne. *Az Úr imája 2000-ben a Miatyánk* prozódijára készült; apokrif imának mondható, de már annak a XIX–XX. századi szellemi tapasztalatnak a birtokában, hogy Isten magára hagyta a bűnös világot. Vagy inkább: a bűnös világ kivetette őt magából; a racionális gondolkodás megölte a hitet. A három mottó (Nietzsche-, Babits-, Pilinszky-idézet) Isten hiányára utal; a szerző viszont könyörög Istenhez, hogy fordítsa újra ránk tekintetét, ne „ellenünk”, hanem „velünk” legyen újra: „ne vezess minket a semmibe, / de szabadíts át a Mindenségbe, / mert te vagy az erős és igazságos, / aki most és mindörökké megteheted. Ámen.” Maga a *Főbe/n/járó üzenet* című kompozíció őt képén a corpus egy-egy részlete rajzolódik ki – a szavak lépcsőzetesen kerülnek egymás alá, mintha mindegyikük külön-külön nehéz súly terhe alatt roskadozna: az árulás (júdási) terhe alatt, amelyben többé-kevésbé mindannyian vétkesek vagyunk. Bár meggyaláztuk-összetörtük-szétdaraboltuk (ha nem is mi, személyesen, de maga az emberiség a történelme során), a meggyilkolt Krisztus mégis mindnyájunk bűnét elhordozta; belőle, az ő csendjéből élünk/táplálkozunk mindörökké. Teste az *átváltozásban* valóságosan „kenyerünkké” – lelki táplálékunkká – válik (*Metamorfózis*). A művész-sors is voltaképpen ilyen „át-lényegülés”: „Csonkolt cédrusom! / Egyetlenem! Árvám! / Meglásd, erdő lesz belőled!” (*Csontváry*).

Megrendítő képersben állít emléket a költő tragikus XX. századi vereségeinknek: két fejfa – egymás tükörképei – mint egy kettévágott halálfő, amelyen csak az üreges óriás-szemek látszanak: a felső térfélen fehér betűkkel fekete mezőben az írás „voltodiglan / voltomiglan”; az alsó térfélen pedig feketével fehér mezőben: „csontodiglan – csontomiglan”. A fejfák boltívén: „virágvasárnap” – „feketevasárnap”; s római számmal: MCMLVI (1956), illetve MMVI (2006). Lesz-e vajon feltámadásunk a sötét évek után?

A *Mysterium Carnale* című ciklust Pilinszky emlékének ajánlja a költő (*Homage à Pilinszky*). Néhány versben – többnyire vizuálisan megformálva – sír-emléket állít szellemi elődeinek-rokonainak. A *helyzetjelentés* című szöveg a kereszt vízszintes és függőleges szárának metszéspontján Németh (László) és Pilinszky nevét kapcsolja egybe: a Farkasréti temetőben – „az útnak két oldalán” – „egymással szemben / egymásra szegzetten” immáron örökre együtt vannak.

Németh Péter Mikola mindennél fontosabbnak tartja Isten és ember kapcsolatának helyreállítását, hiszen akinek megromlott Teremtőjéhez való viszonya, az gyűlöli embertársait is. A „mindenki mindenki ellen” a teljes elmagányosodás, elárulás forrása. Isten közvetítő szeretetére van szükségünk ahhoz, hogy kiléphessünk egyedülvalóságunkból. „Az Istennel folytatott dialógus az egyetlen reményteljes intim kapcsolat” – vallja; csak erről az alapról gyűrhető le az emberekhez (szülőhöz – gyermekhez – házastárshoz – felebaráthoz stb.) való viszonyunkban a drámai elkülönülésből adódó „elidegenedés”, sok-sok ellentmondás, konfliktus (*Dialóg*).

A *Parancsolat* című kompozíció is a *Miatyánk* egy sajátos variációja. „Legyen meg a Te akaratom / a kilakoltatott lélekben”, sőt „a fejekben” is, „hogyan visszasejtesdjen, hogy visszasejtesíthesd mi benned mennyei”. De lehet-e a hús túlbujánzó uralmát visszaszorítani „égi énünk” javára? Maga a *Mysterium Carnale* című kompozíció azt sugallja: akár lehet, akár nem – *kell*. Ez az Élet törvénye. Az ideapplikált kottarészletek („alleluja, alleluja”) és vendégszövegek (*Tűz Tamástól*), Pilinszky-utalások sokszorosan felerősítik a metafizikai konnotációkat, amelyek arra utalnak: a harsogó élet, a virágba borult természet és a hús rövid életű diadala menthetetlenül a pusztulás csíráit hordják magukban. „Apokrif dallamokat visszhangzó testtemplomok, / CsontVárkoponyák, Tüdő-Katedrálisok /.../ Introitus a testmelegbe, / Glória a forró rostokon, / Könyörgés csillapodásért / Áldozat a jéghideg oltárokon //...// Alleluja, alleluja, / ez már a szemhéj nélküli hajnal / a horizonton / kibékíthetetlenül / a derengés.” Az érzékek (érzékiesség) misztériumát a már ismert félkoponya-alakzat követi, „virágvasárnap – feketevasárnap – fehérvasárnap” sorrendben. Itt mintha személyesebb vonatkozása lenne az „üzenetnek”: a hústest elporladását feltámadás követi. Itt is kereszt alakban a felirat: „holtodiglan – holtomiglan”, „csontodiglan – csontomiglan”. Azaz: halálig. Értelmezhető talán így is: két ember széttéphetetlen kapcsolata, az ebből származó utódok – az „öröklét” záloga és a feltámadás kulcsa: a romló húson túlmutató ébredés. Maga az örökkévalóság. Kislányának, Zs.-nak keresztelőjére az Örökkévalóság titkát adja át „egy levlap-félén”: „Ez itt a végtelen. Látod? / Most már a tiéd. / Érted tartogattam. / Harmincnégy éve fáj / – Loret de Mar – / Albatrosz szívemben az élet, / sebzett álmaimban a halál. / S a keresztiségben / ezt ma / mind Neked adom: / – sós ízével a földnek – / a tenger könnycseppjeit / mindörökbe...” (*aeternitas* – 1986).

A *Triptichon* burjánzó-bozontos összejt-alakzata voltaképpen a szakrális hármasságot képezi le: az *angyali üdvözlés* (az üdvözülés, üdvösség forrása) ebből az összejt-formából hívja elő a Jövendőt. A *Requiem aeternam* pedig a keresztre feszítettséget mint örök érvényű emberi alaphelyzetet mutatja fel, amely elől senki nem térhet ki: „Pontról pont a pontban / tövisszúrás homlokodon titokban /.../ már a második szög a helyén / megfejelve ím a láb is / mint

földi emlék / golyó képében / szívednek röpül egy madár is.” A „béke galambjai” felröppennek – a lélek tovaszáll...

A kereszt több versnek, képbokornak is alapmotívuma. Tamás, a kételkedő, azon gyötrődik: „Te / a kereszthez háttal simuló alak / az ötödik stigmát szíved alatt / hitetlenségemmel én ejtém?” (*Tamás*). Már tulajdonképpen a karácsonyfa is a keresztet előlegzi, amennyiben előreutal a húsvéti „kálváriára” – de a feltámadásra is! Csakhogy napjainkban ez is talmivá, hamissá silányult: „Karácsonyok fái” – hoznak-e majd tavaszt (feltámadást)? „Fantomsírok távolodóban / vagytok-e? /.../ A Földre föld került. / A keresztben plasztikrözsa. / Karambolaink napéjegyenlősége ez.” (*Csend-élet*).

A kötet egyik legmélyebb szövege *A diófa hajlékában* című verspróza (Zoltán Pálnak ajánlva). A lírai én mint csecsemőkori emléket őriz szívében a diófát, amelynek néma beszédére „egész létezésével” figyelt, hiszen az „az élet gyönyörűségét” közvetítette számára. Később a fa *szellemivé* formálódott benne, s alak-sejtelve ma is ott lebeg alkotásaiban. „Ám a fák szavait idővel elfelejtjük. De nem egészen. A felnőttkor nyelve olykor el-elnémul bennünk, hogy – ha csak pillanatokra is – visszatérjünk az első és paradicsomi eszmélésünk némaságához”, hogy úgy láthassuk a világot, ahogy a Teremtő tenyerén fekszik. Ilyenkor szembesülünk önmagunk legbenső lényegével (a „Vagyok, aki vagyok” keresztjét hordozzuk mindannyian). A diófát később kivágták, a költő számára mégis az maradt a mérce: „legyen kihez méltón élnünk, szeretnünk, és meghalni is, azt hiszem”. A diófa keménysége, szilárdsága, terebélyessége biztonságot, védelmet nyújt az alatta üldögélőknek – „árnyékban hűsölni nagyon jó”. Így hát költőnk szemében a diófa a szellemi összetartozás, a spirituális harmónia, az otthonosság szimbóluma lett: „hajlékában” megbújva újraélhetjük a paradicsomi állapotot.

Németh Péter Mikola nem akar mást és többet, mint „fát ültetni az elmúlás ellen”, mert bízik abban, hogy a halál legyőzhető: „Vihar után megtért nyarak csöndje / – *gyermekkori emlék* – / a játszóterekre tipratott temetőben.” Nyilván, ez már nem a *mi* nyarunk lesz – de nyomunkban új élet fakad: „Barátaim! / Ma itt a *lesz* is emlékké élesül? / Szavak pengéi vérzik fel nyelvem. / Ajkamon a múlhatatlanság mosolya tűr. / Eltűri hallgatástokat, a rákérdező csendet: / – Eső és földszag vigyáz”. A Természet túlél minden pusztítást és pusztulást... (*Azon a nyári reggelen*).

A *VisszaSejtesít* című ciklusban a költő arcképének több elrajzolt változatát is láthatjuk. A keret: a Krisztus-forma fő felhőhabokban, égitestek közelében, illetve urbánus közegben, kockakövek között. Egyik belső kép az Úrfelmutatás gesztusával alakított performansz (*Önfelmutatás* a címe); a másik egy hang- és képköltészeti adaptáció (*Expanzió* III.); a harmadik pedig a szeletekre vágott arcképrészletekből összeállított montázs a 70 éves Bujdosó Alpárt köszöntő expresszív szöveggel (*Magánvaló*). Utalásaiban ezekhez köthető fontos performansz a Pilinszky emlékére írt – az ő egyik legfontosabb versét idéző – *Ravensbrücki passió*, amely éles metafizikai érzékenységről tanúskodik: a végsőig lemeztelenített ember kiszolgáltatottságát kapcsolja össze Patachich Iván filmzenéjének dramatikus felhasználásával az ember végtelen magányosságának (akár páros magányának) képi megjelenítésével.

Maga a *VisszaSejtesít* című monumentális vizuális kompozíció Papp Tibor 70. születésnapja alkalmából – Bohár András költő-filozófus váratlan halála után – 2006-ban készült, a „sose mégegyszer” gyászában; a Papp Tibor–Bujdosó Alpár–Ladik Katalin és Bohár András alkotásaiból átemelt vendégszövegek felhasználásával. „Bohárphil *Plótinosz-álma*” (utalás e című konkrét verskötetére) már visszatért az Ős-Egybe; ő maga „visszasejtesedett” az Örökkévalóságba – hangsúlyozza a túlélő jó barát. El- s megszakadt az a láncszem, amely a földi világhoz kapcsolta őt. „Álmodt hámoz az emberiség” – „Csontjaink sziklái között az emlékezés szerpentinje kanyarog”. A tévúton járó, megbolydult, magasabb értékeit vesztett költészetellenes világban (ahol „a halál morzsái mint hamu a havon” – „arcomba vág a köd és minden ököl”) még mindig Kassák (lehetne) az alkotói mérce és iránytű, az ő egyenes úton járó hajlíthatatlan konoksága; de sajnos, ő már nincs jelen a szélesebb köztudatban. Így hát az avantgárdhoz vonzódók szemében mára Papp Tibor lett a legfontosabb orientáló személyiség. „Sántavasárnap generálta litániák Disztichon Alfában” (utalás Papp Tibor munkáira): a költészet megújításának egyik lehetséges útja-módja. „Az újszülött INTERtextus / a hangosbemondóból / lassítva befut a peron elé / *Bethelemi vasutasok* állják körül / a személyvonatot – izzadtan tolató jajok! /.../ A költészet malmai hihetetlen sokat darálnak-zabálnak”; eltűnt az ihlet, „ágyaszagú a poézis” – „ó, uram-isten! Hol van?” Fájdalmainkat „parázna söprűvel” terelgetjük a szeméttbe; „angyal-ruhában hálóz be a szomorúság”; „öncenzorok és rendőr-kordonok – kibelezett költemény-halak”. Ez hát a valóság! S mi a költészet? „puha tűz / puha láng / csupa vér / a parázs / szólnak a nyírhegedűk...” A zárókép Papp Tibor *Pogány ritmusok* című opusára épül, amelyben Weöres-sorok „vendégszövegeskednek”: „Tiszta az ünnepi tisztás // tűzből futnak az árnyak / tűz közepéből a füst //...// dob zene zene dob / dob duda dob / dob dob duda duda – üsd”. E zenei fogantatású költészet talán fel tudja mutatni a művészet-től elidegenedett közönségnek, melyik út vezet vissza az Ős-Egybe – vélekedik Németh Péter Mikola. S aki rátalál erre az útra – az „üdvözül”. A költészet által talán még lesz/lehet esélye az ember/iség/nek az újjászületésre.

A 70 éves Nagy Pálnak ajánlott vers megrendítő sorai örök-vérző történelmünkre /is/ utalnak: „Itt, e hazányi szobában, / ahogy megérkezel, / a virágminták vérezni kezdenek; / árnyékok oldalazva szétfolyik a falon, / a pórusok, a belövések helyét előnti a fény. / De a szemközti mészárszék ajtaja még zárva. / Pedig szellőztetni lenne most ildomos” (*Nyílt színen*). A tragikum és az irónia határmezsgyéjén egyensúlyozó költemény a cikluszáró *Sör-sonett*tel együtt (amely Gerhard Rühm-*Parafrázis* Slavko Matkovič szerb grafikus és akcióművész emlékére készült) egy emberi figura különböző pozitúrákban megjelenő fényképsorozata, amint a közép-európaiak fraternalizáló italával, a sörrel áldoz a baráti kapcsolatok oltárán. A szöveg az „első-második-harmadik-negyedik sör” variálására épül a szonettforma keretében; voltaképpen csak az akciószorozattal együtt nézve nyeri el értelmét.

Az *Expediál(t) Európa* című záróciklusba került költemények az egységes, interaktívan együttműködő Európa vágyképét festik fel.

A *Mystrium Carnale* kiállítás-performansz képsora egy éteri-égi varázsgömbben a Szent Szellemmel töltekezés és átlényegülés misztériumát örökíti

meg némi iróniával, hiszen a valóságból éppen az átlényegülés magasztossága hiányzik (*Pünkösöd*). A *Mikola Remete* többvariációs képsora Mózes alakját idézi; másutt – fején töviskoronával – ugyancsak Mikola képét látjuk; majd sírdomb halotti gyertyákkal övezve, aztán a Kálvária képei (amint Mikola – papi köntösben – járja a maga útját). A *két mágus* című figurális képköltemény Simon mágusnak Mycolával (azaz a szerzővel) való ihletett találkozását mutatja be 1994 nyarán az Örök Városban, a Római Magyar Akadémián. Kettejük holtteste egymással párhuzamosan, egymás fölötti két sávban kiterítve – mintha a „post mortem”-szituációban valamelyik hajléktalan feküdne a Keleti pályaudvar egy zugában; a részvét és együttérzés szimbólumaként (*Expanzió*-sorozat). Ugyancsak Mikolának szól a *Kurtyycz-kígyó* (érsekújvári ajándék, 1992), s az apokrif dallamokat felszabadító test-templom is. Az *Analógiák I-III.* képei pedig mint ha egy lélekvándorlás stációit jelölnék: a Eduard Monet, Rippl-Rónai képeiről ránk tekintő arcok – Mikola portréjával kiegészítve – kísérteties hasonlóságról árulkodnak.

Maga a kötetzáró szöveg (*Expediál/t/ Európa*) – „örökmozgó textus”, ahogy szerzője nevezi; konkrét, *repetitív* költemény. A költő minden európai országot felsorol, versformába szedve – melyik melyikkel határos, mely államok közé van beágyazódva, hol, milyen ponton érintkezik a többiekkel stb. Így azt sugallja: Európát nem lehet széttagolni, hiszen erős kötelékű szellemi/történelmi egységre épül, amelynek Közép-, sőt Kelet-Közép-Európa is szerves része: „magyarország határos szlovéniával, horvátországgal, szerbiával, ausztriával, szlovákiával, ukránnal és romániával”, s ezek mind számos más országgal, egészen a legnyugatibb államokig – a láncolat megszakíthatatlan. A történelem nagy ünnepe lesz, ha a határok végre eliminálódnak az újraegyesülő Európában. A szöveg 1993-ban keletkezett, a szerző a keszthelyi Magyar Műhely-találkozón mutatta be; de aztán tovább írta Koszovó függetlenségének kikiáltása napján – 2007. febr. 17-én. Így ajánlja munkáját költő társainak, mondandóját tovább gondoló olvasóinak: „Ebben az esetben olyan *konkrét* lírai művel van dolgunk, amely az újraegyesülő Európában, a határok változásával, illetve megszűnésével természeténél fogva, írójától függetlenül is folyamatosan mobilizálja, tovább írja magát a történelemben, avagy a történelmietlen valóságban.” Így hát kéri mindazokat, akik szeretnének alkotó módon közreműködni a mű további alakításában, fordítsák le azt apa- s anyanyelvükre, s továbbítsák észrevételeiket e-mailen Mycolának. Így a kompozíció – véli – nagyszabású *gesztus*-költeménnyé bővülve, esetleg szemléletformáló hatású lehet, s hozzájárulhat az „egyeséges európai álmom” megvalósulásához a harmadik évezredben.

Mint látjuk tehát, az avantgárd költő ma sem mond le arról, hogy alakítóan nyúljon hozzá a valósághoz – s bármennyire is otthonosan mozog a metafizikai szférákban, azért a konkrét – bár áttételes – cselekvést is fontosnak tartja. Németh Péter Mikola az avantgárd szinte minden ismertebb műfajában kipróbálta alkotói erejét, anélkül hogy a hagyományos költészet alapjaival szakított volna. A „közlés” funkcióját éppoly fontosnak tartja, mint a „kifejezést”, s vizuális szuggesztivitása révén még intenzívebbé teszi mondandóját. Bár világtértelemezésében a transzcendenciának kitüntetett szerepe van, arra törekszik, hogy *akció*- és *konkrét* költészetével a valóság-problémákra is felhívja olvasói/

nézői figyelmét, a költészetet (újra) az élethez közelítse. Kötete így egyszerre hat ránk érzéki és spirituális síkon; sajátosan egyedi-egyéni színfoltot képviselve jelenkori irodalmi életünk bőséges színpalettáján. A kötetet a Napkút és a Magyar Műhely Kiadó a Cédrus Művészeti Alapítvánnyal közösen adta ki irigylésre méltóan szép kiállításban a 2008-as Ünnepi Könyvhét alkalmából, olyan értékes és szépen kidolgozott képanyaggal, amely egy képzőművészeti albumnak is díszére válna. E könyvészeti remekmű azt bizonyítja, hogy az avantgárd újabb műfajai (akció- és konkrét költészet, performansz, vizuális és akusztikus szuggesztiók stb.) is „beilleszthetők” a hagyományos könyv-keretbe; így hát semmi okuk nincs a konzervatív ízlés híveinek arra, hogy kirekesszék őket a Gutenberg-galaxisból. Talán itt lenne az ideje, hogy az avantgárdot – mint a XX. századon végigvonuló egyik legvirulensebb irányzatot – kodifikáljuk és beiktassuk művészeti összképünkbe – a posztmodern múltó divatját (is) túlélő valóság szemléletével egyetemben.

Prágai Tamás

R. E. halálai(Rózsa Endre: *Az ámokfutó álmai*)

Az irodalomkritikus állandó kérdése, hogy az elmélet, amely tapintatosan, de határozottan áll értékelése mögött, mennyire lehet tolakodó. Hol kell megálljt parancsolnia elvi szempontjainak, ha nem akarja elnyomni, vagy éppen agyonhallgatni tárgyát, az irodalmat. Felelőssége nyilvánvaló. „Minden művészet önmagában némaságra van kárhóztatva”, írja egy kritikus, a kritika viszont „szólni tud”. Ugyanakkor bizonyos, nem is egészen ismeretlen nyelv nem ismer olyan szót, hogy „irodalomelmélet”. Az angolban ezt a diszciplínát „kritikának” nevezik, és ezzel – nem fontosság, de – ok-okozati sorrendet állapítanak meg.

Olyan közegben, ahol a kritika szempontja túlon túl erős és túlon túl egyne-mű, könnyű, sőt: túl könnyű költőnek lenni; az elmélet maga előtt gyűri az irodalmat. Erről a szimptomáról eladható költemények roppant mennyisége árulkodik. Annál nehezebb azonban *verset írni*. A renitens, korbéli divatnak meg nem felelő írók, költők fohásza ilyen korokban így hangzik: „figyelmes kritikát adj, Uram, minekünk”. A figyelem a fókuszváltás képességét is jelenti: József Attila például vajmi kevés megértő kritikát kapott életében; de vajon nem lehetetlen vágy-e, hogy a szent elmélet távolodjon előre gyártott szempontjaitól, és megtanuljon *olvasni*?

Gyenge lábon álló elmélet esetében viszont – mindent szabad. Vákuumban lehet óbégatni – de minek. Az önismeret alapja a reflexió, ha elmarad, az irodalmi biomassza eszeveszett burjánzásnak indul, és hamarosan átcsap a tűrés- és torokhatáron. Írói „elvtelenségre” is bőven akad példa: különösen, ha a növényi kocsonyához hozzácsapjuk az önkifejezési vágy azon békalencsés ázalékát, amelyben jogos vagy annak vélt indulatok böffenek föl irodalomnak tetsző buborékokban. Nyilvánvaló, hogy a mi korunknak is lesznek Szabolcska Mihályai, akiken egynéhány év múlva röhögni kell; de lehet, hogy József Attilái is lesznek.

Nem tudom, Rózsa Endre kései fordulatára, írásmód-váltására (*Az ámokfutó álmai*, Széphalom Könyvműhely, 1998) fölfigyelt-e a műbíráló. Rózsa az a szerző, akinél különösen nehéz az ítézés dolga. Rózsa, a Kilencek tagjaként, de úgy is, mint akit a Nagy László-i líra követőjeként szokás emlegetni, nehezen értékelhető a mögötte húzódó és folyton át- és újrarendeződő társadalmi/történeti kulissza nélkül. Recepcióelméleti közhely, hogy a kor is átírja az irodalmat: de az értékelés során a kritikus arról sem feledkezhet meg, hogy a kor, saját kora! az irodalomtörténet szempontjából óhatatlanul és megállíthatatlanul egyre inkább kultúrtörténeti adalékanyaggá, egy egyre távolibb kor halvány és egyre halványuló „alkotói horizontjává” színtelenedik, amelyben a lényegesnek látszó „eszmeáramlatok”, sőt, „meggyőződések” is mind lanyhább viharokat kavarnak; ahogy ma már eszébe sem jut senkinek, hogy a Tisza Istvánnal játszott tarokkpartik számával jellemezze Mikszáth prózapoétikáját.

A kritikus feladata tehát Rózsa esetében (is) kettős. Be kell számolnia a posztumusz, *Az ámokfutó álmai* című kötetben egyértelművé váló írásmód-változásról (amit már a 93-as, *Árnyékszobrok* című válogatott versgyűjtemény anyaga és szerzői megjegyzése is előlegez, hiszen már ott „új ciklusokról, új kereszt- és hosszmetsetről” beszél a költő); másfelől, észre kell vennie és észleltetnie kell, hogy a kor, a háttér is elmozdult Rózsa Endre életműve mögül, és e tünet irodalomkritikai diagnosztizálása szintén feltáró munkát igényel. Két megjegyzés ez utóbbi szemponthoz:

Először. A nyolcvanas évek elején a kritikában még József Attila neve szerepel leggyakrabban Rózsával kapcsolatban. Nem ok nélkül. Az utolsó, posztumusz kötet bizonyos (kiváló) részletei valóban nem állnak távol a *Medáliákat* író József Attilától: „Rút, varacskos, kunkori farkú disznó / egykedvűen csörtet, az égre vazel már, / isten nagy, de túfokon is átloppan, / s bottal ütöd nyomát, ha nem vár.” (*Káprázatok*). Rózsa megszólító versben is vállalja ezt a rokonságot: „Hát összevesznek rajtad is már! / Akár egy zsák szenen. / Ki egyként voltál hó hegyoldal, / és fölötte a lángoló nap, / magad emésztő gondjaiddal / eltűntél hirtelen.” (*J. A. halálai*). Nem lehetetlen, hogy a kritikus éppen Rózsa Endre érvelésére figyel fel: a József Attilát jellemző metafora ellentéteket fölvonultató pólusai a metaforát lejegyző Rózsa Endre költői világának összetettségét (is) jelzik.

Másodszor. Ahogy a lírában, a líra értékelésében is fölismerhető egyfajta – akár pozitív, akár negatív előjelű – elmozdulás, divat, célzatosság. Hogyne: kimutatható Rózsa Endre költészetében bizonyos kozmikus pátoz, amely valóban a Nagy László-i lírából ismerős leginkább a mai olvasónak. Nem „hatásról”, nem is „technikáról” van szó. Magatartásról, amely írásmóddá válik; amelynek nagyra értékelése vagy lebecsülése egyéni jog, de nem feltétlenül esztétikai döntés: attól függ, hogy az olvasó képes vagy akar-e egy olyan olvasási módot elfogadni, amely – a fentebb név nélkül idézett Northrop Frye szerint – közelebb áll a mítoszok, legendák és mesék *mimetikus* módjához, azaz a líra (vagy „líra-epika”) archaikusabb rétegéhez.

József és Nagy? Rózsa Endre költészetének tulajdonképpeni „problémája” éppen ez: sokfélesége. Végző soron, *hogyan is olvassuk tehát* verseit? A posztumusz kötet, úgy tűnik, Szokolczay Lajos nem egészen egyértelmű, 81-es jóslatát váltja valóra (Dunatáj, 1981/4.), mely szerint „a maga módján – verselését tekintve – formaművész is lehetne”. Ha nem is váratlan, de valóban meglepő a kötet anyagának formahalmozása. A *látatlan Krisztus* (érdemes megjegyezni!) aszklepiádészi strófaváltozata Berzsenyi *Hervad már ligetünk...-jét* idézi; akárcsak *Az ötvenharmadik ősz*. Az *Oleander* Csokonai-Babits-Weöres formabravúrája (Babits verse, a *Laodameia* kevésbé ismert), a szimultán, jónikus lábakkal építkező strófára szít: „Gyere vissza a mezőkről / meleg évszak buja bája, / gyere, vár már a bolyongó / tüzek égő koronája.” A *Csőrében visz... felező nyolcas, az Amit adsz a világnak* trochikus nyolcas és ötös sorokat váltogat. Hosszan sorolhatnám a mives, formahú verseket. Nem teszem: a felfedezés öröme átengedem az olvasónak.

Természetesen nem a versformák *használata* a formaművészet kizárólagos kritériuma. De vajon hogyan értékelhető egy olyan költészet, amely a klasszikus időmértéktől, a József Attila-i elégián át (*Nem történt különös*) a

„legmértanibb szabadversig” (Szobabelső), sőt, valamiféle „konyhanyelv-költészetig” (Az ámokfutó csődjei) mindent magába ölel? Nem kései, ám mégis kamaszos kiforratlanságra utal ez?

A posztumusz kötet mögött egy újabb, a szöveget játéknak tekintő írói magatartás dereng fel. A *techné*, a művesség kezdettől fogva jellemezte Rózsaát. Az irodalom mint téma központi helyet kapott a *Zabolátlan Pegazusban* is (az *Árnyékszobrok* kötetben). Az *ámokfutó álmai* még valamit hozzátesz ehhez: a *techné* válik témává, és ez Rózsa költészetének újabb átértékelését jelenti.

Rózsa Endre a játékot a véglegesség, a nemléttel szembehelyezett alkotás paradoxonában éli meg. Az *ámokfutó*... bizonyos verseihez közelinek érzem Weörest – ugyanakkor *lehetetlen* összehasonlítani Weöressel. Figyeljék meg: A *kőlavina ránkvall* „dalainak” (talán itt kerül legközelebb Weöreshez Rózsa) játékosságát ironikus, groteszk, sőt abszurd elemek vegyítik: „Toporzékol a toportyán / zivatar kókockás portyán, / szakad a nagybőgő húrja, / pohár táncol, részeg kurva.” (*Porrá szárad*). Vagy: „Az utak – zsákutcákat nemzenek. / S belehal-e egy szörny – a szörnyszülésbe?” (*Születések*). Weöresénél jóval durvább, brutálisabb vers az övé. Durva szójáték: *vérweöres*.

Meg kell említeni Rózsa Endre költészetének egy olyan vonását is, amely valóban egy technika „sajátos alkalmazása”. Ez a technika egyaránt sajátja a magyar népdaloknak és a huszadik századi világlírának (az angol nyelvű költészetben, úgy tűnik, újabb jelenség, leginkább Ezra Pound *Egy metróállomáson* című kétsorosával szemléltetik). Akárcsak a maga, másféle módján Weöresé, Rózsa Endre költői nyelve is *elhallgatásokból* építkezik. Kötetnyitó, ars poeticának tekinthető versének például utolsó versmondata „rántja össze” a laza metaforában egymás mellé vetett képeket: „Kagyló mélyén / felbúgó hang: / nyom előtti / nyom. / Kettérobant / babszemek közt / idő- / s téniszony. / Igazgyöngy táj / lüktetése / holnap semmi: / rom. / Csukott szem s száj / a költészet. / Szóra / én bírom.” (*Gőgöm, alázatam*). Weöres alaposan kiaknáta, valósággal felszabadította, megtisztította ezt a képalkotó metódust a rá aggatott (pl. a népdal esetében természeti képet vagy felező nyolcast követelő) sallangoktól: „Az ébredés húsba vonta a vázat, / a kerteken át rámnézett a házad.” (*Rongyszőnyeg, I.*) Persze Rózsaánál ez a technika is másként fest. Nem felszabadító erejű, mint Weöresnél: „halálközeli” tapasztalatot rögzít. A gondolat, még inkább a *gond* tapasztalatát. Az ő hallgatása azt a kérdést veti fel, hogy mi nem lépett elő a hallgatás mögül. Mit rejtett volna még Rózsa írás-fordulata?

Ahogy sajnálatos módon profetikussá vált önjellemzése is jegyzi, alighanem maradtak lírájában jelentős hiátusok: „Ágbogas, gyors gyökérzetű / vagyok, a törzs, a lomb – s a mű.” (*Csőrében visz*). De éppen kései írásfordulata bizonyítja érzékenységét, az idő (a történelmi idő) folyamatos változására való érzékenységét. Hogy saját előzményeinek nem hátat fordítva, azoktól nem elszakadva új költői magatartást vállal fel. Lehet, hogy Rózsa Endre lírája jelentős fordulat közben szakadt meg, de az is kétségtelen, hogy pontos és figyelemre méltó hírt adott erről a fordulatról. Tanúsága átcsap a posztumusz kötet versein. Utolsó versének „univerzuma” végtelenségig nyitott kérdést tár a megértés elé: „Ösrobbanások, s száll a por cikázva./ Univerzum lesz minden porcikája. / Az isten vár. Valamit tartogat.” (*Az isten vár*). E kérdésre az egyetlen lehetséges válasz: a *kritika* újabb fordulata.

Rózsa Endre
 Férfikorban

Visszamazatosodni!
 Kilenc hónapon át, mindegyre zsugorodva,
 nemlétünk összejtéig!
 Mind tompábban – de élni! És megélni,
 ami addig történik.

Mostoha anyaméhben,
 hol a köldökzsinór hóhérékötélként rándul,
 nyakunkra tekeredve –
 mosolyognánk és intenénk: „No, jól van!
 Csak ne olyan sietve!”

Születést vég őrizzen;
 mint kezdet a halált, csontketrecben a húst e
 semmivel összezárva!
 Moroghatna a fenevad, s ledőlhet
 sejtjeim köztársasága.

Mert én leszek szabaddá:
 absztrakt személy, aki jelenvalóbb a csontnál,
 s bármilyen kövületnél.
 Vagyok trilliomod emberiség-történet,
 aki akár egy sejtben újraeszmél!

E számunk szerzői

- Ausländer, Rose** (1901–1988) – csernovici születésű német nyelvű költő
- Bada Zoltán** (1961) – könyvtáros-dokumentátor, Budapest
- Baksai József** (1957) – képzőművész, Szentendre, Budapest
- Balga László** (1960) – Csáb, Szlovákia
- Bálint Zsombor** (1956) – szobrász, keramikus, Nagymaros
- Barna T. Attila** (1971) – költő, Vác, Budapest
- fr. Barsi Balázs OMF** (1946) – ferences rendi szerzetes, Sümeg
- Dr. Boga Bálint** – író, belgyógyász-gerontológus, Budapest
- Bohár András** (1961–2006) – filozófus, esztéta, vizuális művész
- Bosch, Bertine** (1948) – holland festőművész, Delden, Perócsény
- Csorba-Simon László** (1943) – festőművész, futóművész-performer, Budapest
- Csorba-Simon Lászlóné** (1954) – Budapest
- Dénes Imre** (1954) – képzőművész, performer, Monor
- Filep Sándor** (1954) – képzőművész, zenész-performer, Balatonalmádi
- Forgács Miklós** (1973) – színházrendező, újságíró, Léva, Szlovákia
- Gaál József** (1960) – festő, grafikus, Budapest
- Géczi János** (1954) – költő, író, Veszprém, Budapest
- Gyórfy Ákos** (1976) – költő, író, Nagymaros
- Gyórfy Sándor** (1951) – képzőművész, szerkesztő, Budapest
- Hagymás István** (1955) – író, pszichiáter, fotográfus, Lendva, Szlovénia
- Horváth Ödön** (1938) – teológus, költő, műfordító, Kismaros
- Ivanov, Nikolai** (1959) – bolgár zeneszerző, előadóművész, képzőművész, Szófia
- Jánki András** (1953) – tanár, Budapest
- Károly György** (1953) – költő, Szigetszentmiklós
- Kemenczky Judit** (1948) – költő, műfordító, Budapest
- Kemsei István** (1944) – költő, író, szerkesztő, Budapest
- Kepes Károly** (1946) – költő, Matvan
- G. Komoróczy Emőke** (1939) – irodalomtörténész, Budapest
- Koncsek József** (1943) – költő, író, Magyarnándor, Pomáz
- Köpöczi Rózsa** (1955) – művészettörténész, Vác, Zebegény
- Ladik Katalin** (1942) – költő, színművész, performer, Budapest, Hvar, Horvátország
- László Ruth** – író, Budapest
- Meinen, Bert** (1945) – holland szobrász, Delden, Perócsény
- Miklóssy Endre** (1942) – filozófus, Budapest
- Molnár V. József** – grafikus, író, néplélekkutató, Budapest
- Cs. Nagy Balázs** (1969) – festő, Vác
- Németh Balázs Kristóf** (1990) – főiskolai hallgató, Vác
- Németh Péter Mikola** (1953) – költő, esszéíró, szerkesztő, Vác, Vámosmikola
- Németh Zoltán Pál** (1960) – fotográfus, Nagymaros
- Nyírfalvi Károly** (1960) – költő, író, mail-art művész, Budapest
- Olescher Tamás** (1954) – festő, díslettervező, performer, Budapest
- Pál Kata** – újságíró, Budapest
- Pallós Tamás** – újságíró, szerkesztő, Budapest
- Papp Tibor** (1936) – költő, műfordító, tipográfus, Párizs, Budapest
- Pécsi Sándor** (1960) – gondolkodó, restaurátor és fafaragó, Budapest
- Petróczi Éva** (1951) – költő, kritikus, irodalomtörténész, műfordító, Budapest
- Prágai Tamás** (1968) – író, költő, irodalomtörténész, Pázmánd
- Répa Ádám** (1986) – költő, író, Budapest
- Rózsa Endre** (1941–1995) – költő, szerkesztő, Vác, Budapest
- Rühm, Gerhard** (1930) – osztrák költő, a konkrét poézis képviselője, Bécs
- Szabados György** (1938) – zeneszerző, zongoraművész, Nagymaros
- Szlafkay Attila** (1953) – költő, műfordító, Budapest
- Tari István** (1953) – költő, író, Becsej, Szerbia
- Tózsér Árpád** (1935) – költő, kritikus, műfordító, szerkesztő Pozsony, Szlovákia
- Tzara, Tristan** (1896-1963) – román és francia nyelvű avantgárd költő
- Varga Klára** (1963) – költő, újságíró, Nagymaros
- Végh Attila** (1962) – költő, esszéista, újságíró, Nagymaros
- Wehner Tibor** (1948) – író, művészettörténész, Budapest

Ekszpanzió (4)

A HÉTVÉGI EXPANZIÓTÓL (1989) az EX-PANZIÓ (1990), majd az EXPANZIÓKON (1991–2001) át az EKSZPANZIÓKIG (2002–2008)

HÉTVÉGI EXPANZIÓ

EX-PANZIÓ 2.

EXPANZIÓ III.

EXPANZIÓ IV.

EXPANZIÓ V. „A ZENE 1.”

EXPANZIÓ VI.

EXPANZIÓ VII. „A ZENE 2.”

EXPANZIÓ VIII. „A LAKOMA”

EXPANZIÓ IX. NEOIZMUS

EXPANZIÓ X. „A REMETE”

EXPANZIÓ XI. „UNIÓ-HÍD”

EXPANZIÓ XII. „ABDERRA”

E(x)KSZPANZIÓ XIII. „TÁLTOS-SÁMÁN”

EKSZPANZIÓ XIV. „A VÁR”

EKSZPANZIÓ XV. „A KILÁTÓ”

EKSZPANZIÓ XVI. „SZENT FERENC”

EKSZPANZIÓ XVII. „ISZLÁM”

EKSZPANZIÓ XVIII. „ÁLOM”

EKSZPANZIÓ XIX. „PÜNKÖSD”

EKSZPANZIÓ XX. „VISSZASEJTÉSÍ”

1989. Vác, Görög Templom Kiállítótere;

1990. Vác, Görög Templom, MIMK;

1991. Vác, Görög Templom, MIMK;

1992. Vác, Görög Templom, MIMK;

1993. Vác, Görög Templom, MIMK;

1994. Vác, Görög Templom, MIMK;

1995. Vác, Görög Templom, MIMK;

1996. Vác, MIMK > Görög Templom;

1997. Vác, Görög Templom + Pokol-sziget;

1998. Vác > Márianosztra > Zebegény;

1999. Szob > Helemba + Ipolydamásd
Ipolytölgyes > Nagybörzsöny;

2000. Balassagyarmat > Ipolyság/Sahy;

2001. Bp. > Balassagyarmat > Ipolytarnóc;

2002. Bp. > Magyarnándor > Terény >
Szanda;

2003. Bp. > Magyarnándor > Terény >
Bujáki Kilátó;

2004. Bp. > Terény > Szécsény: Ferences
Rendi Kolostor;

2005. Bp. > Terény > Kékkő/Modry'
Kamen' Vára;

2006. Bp. > Terény > Cserhátszentiván;

2007. Bp. > Aszód > Magyarnándor >
Terény > Szanda;

2008. Bp. > Kismaros > Verőce > Visegrád
> Terény;

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

Folyóiratunk támogatói:

A Nemzeti Kulturális Alap ismeret-terjesztés és környezetkultúra, valamint közművelődési kollégiuma és a Nemzeti Civil Alapprogram